

LIEKE VAN DEINSEN & TON VAN STRIEN

Lambert Bidloo, *Panpoëticon Batawûm* (1720)

Samenvatting met annotaties

Bijlage bij: Ton van Strien, 'De schatkist. Lambert Bidloo's *Panpoëticon Batawûm*'. In: *TNTL* 130 (2014) 3, p. 237-260.

Vooraf

In deze bijlage bieden wij een licht bewerkte vorm van de samenvatting van het *Panpoëticon*, die de auteur van het artikel in de loop van 2013 gemaakt heeft om het gedicht voor zichzelf in kaart te brengen. De annotaties zijn voor het merendeel van de hand van Lieke van Deinsen, die in het kader van het NWO-project *Proud to be Dutch* promotieonderzoek verricht naar de constructie van de Nederlandse culturele traditie in de eerste decennia van de achttiende eeuw, en die dus al enigermate met het *Panpoëticon* (zowel de verzameling als het gedicht) vertrouwd was. We hopen dat de door ons geboden gegevens andere belangstellenden vooruithelpen bij de lectuur van deze rijke, maar ook bizarre, onoverzichtelijke en vaak uitgesproken duister geformuleerde tekst; graag benadrukken we daarbij dat onze interpretaties verre van volledig en mogelijk ook ten dele onjuist zijn. Allicht zijn er lezers die formuleringen en verwijzingen die wij raadselachtig vinden, zonder moeite thuisbrengen. Voor aanvullingen en correcties houden we ons hoe dan ook zeer aanbevolen.

In de samenvatting volgen we het gedicht op de voet, waarbij we korthedshalve doorgaans Bidloo's ik-perspectief aanhouden. Bidloo's geleerde voetnoten blijven gewoonlijk buiten de samenvatting, behalve in de zeldzame gevallen dat zij de hoofdtekst verhelderen. Wel geven we globaal (per 'boek') aan welke onderwerpen in de noten aan bod komen. In onze tekst staan aanvullingen van onszelf (meestal voornamen en jaartallen van auteurs) tussen vierkante haken; uitvoeriger toelichtingen geven we in de vorm van voetnoten. Hierin zijn de bibliografische beschrijvingen van de werken waarnaar Bidloo (vermoedelijk) verwijst gebaseerd op de STCN (Short-Title Catalogue, Netherlands). Telkens is de eerste druk genoemd, tenzij uit de dichtregels van Bidloo het gebruik van een andere editie blijkt.

Panpoëticon Batavûm, Kabinet, Waar in de Afbeeldingen van Voornaamste Nederlandsche Dichteren, Versameld, en Konstig Geschilderd door Arnoud van Halen, En onder Uytbreyding, en Aanmerkingen, over de Hollandsche Rym-Konst, gependt, door Lamb. Bidloo

Voorbericht

Door het kabinet van Arnoud van Halen [1672-1732] waarin de portretten van de voornaamste Nederlandse dichters zijn samengebracht, is de liefde voor het dichten bij de bejaarde auteur weer ontvonkt. Hij geeft de verzameling de naam ‘Panpoëticon Batavûm’: de meest voorname Hollandse dichters. ‘Hollands’ moet hierbij breed worden opgevat: niet alleen dichters uit de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden of de Zeventien Provinciën kunnen deelgenoot worden van het kabinet, ook geleerden die in Nederland zijn komen wonen en van wie men zou kunnen zeggen dat zij tot Nederlanders genaturaliseerd zijn.

Het project van Van Halen is nog altijd in ontwikkeling en de auteur wordt bij het schrijven van zijn lofdicht haast dagelijks geconfronteerd met nieuwe afbeeldingen die aan de collectie worden toegevoegd.

Titel (p. 1)

Noot bij ‘digteren’: Wat is een dichter en wat is een gedicht? Poësis betekent *making*, meer eigenlijk *versiering* (zoals in ‘verdichten’). Maar niet alle verdichting is poëzie, daar hoort *maat* bij (vandaar ‘maat-gedicht’). Vgl. ook *poëma*: maatgedicht.

Eerste boek (p. 1-12)

In navolging van het Pantheon van [Marcus Vipsanius] Agrippa [63-12 v. Chr.] sticht een Amsterdammer een Panpoëticon in Amsterdam, een houten kabinet vol portretten van Nederlandse of Nederlandstalige dichters en voor hen die zich door hun pen voor ons vaderland verdienstelijk hebben gemaakt. De portretten zijn geschilderd door hemzelf, Arnoud van Halen, met als voornaamste doel het opwekken van gezonde naijver. Geen lof voor Van Halen, dat wil hij niet: hij werkt nadrukkelijk zonder winstbejag. Maar waarom legde hij deze verzameling aan? Omdat hij als schilder een natuurlijke verwantschap voelt met de poëzie. Van Halen is ook van nature begaafd in beide kunsten en als vermogend heer heeft hij er ook alle tijd en gelegenheid voor. Hoewel het kabinet staat opgesteld in het huis van Van Halen, is het niettemin toegankelijk voor buurt- en taalgoten: ook voor hen is het Panpoëticon opgericht.

Beschrijving van het uiterlijk van het Panpoëticon (de sierhouten kast): het kabinet is nadrukkelijk geen mausoleum, maar een open verzameling die moet dienen als inspiratie voor volgende generaties. Het kabinet is klassiek vormgegeven, met beelden van Apollo, Melpomene (de muze van het treurspel) en Thalia (de muze van het blijspel) aan de buitenkant. Binnenin liggen de portretten chronologisch gerangschikt. Zo worden de Bataafse dichters voor de vergetelheid behoed, en tegelijk is hun aanblik een aansporing aan alle levende dichters om hun best te doen, zodat Van Halen ook hun portret zal schilderen. Als burgemeester [Jan]

Six [1618-1700] nog leefde, zou hij het Panpoëticon onder de bescherming van de stad brengen.

Noten, voornamelijk van oudheidkundige aard, waarin de geschiedenis van het Roomse bouwwerk uitvoerig wordt beschreven. Hieruit wordt duidelijk waarom het Pantheon zo tot de verbeelding spreekt: niet alleen is het een statig monument waarin de beelden van Goden en Godinnen zijn samengebracht, ook weet het de tand des tijds te doorstaan. Waar het merendeel van de tempels al lang was vergaan, heeft het Pantheon geloofsstrubelingen en beeldenstormen weten te trotseren en is het bovendien aan een natuurramp ontsnapt.

Tweede boek (p. 12-20)

Na de buitenkant te hebben beschreven, bezien we de inhoud van het kabinet. Hier toont Van Halen zijn 'kinderen' en wettige erfgenamen van Apollo. Ze worden onthaald door alle muzen, Kalliope, de muze van het heldendicht voorop. Nog nooit zag Apollo zoveel dichters bijeen (maar laten we niet te luid juichen, dat hij het Panpoëticon niet tot een sterrenbeeld verheft). Zorgvuldig zijn de portretten in chronologische volgorde geplaatst. Voorop Laurens Janszoon Coster [c. 1370-c. 1440]: geen dichter, maar hij verdient deze ereplaats, want zijn uitvinding heeft de wetenschap vleugels gegeven en een belangrijke impuls gegeven aan de beschaving. *A propos*: iedereen weet dat het Coster was en niet [Johannes] Gutenberg [c. 1397-1468]! Haarlem heeft hem en zijn nageslacht (terecht) hoog onderscheiden.

Reeds vanaf het begin van de literaire traditie heeft men ten strijde moeten trekken tegen invloeden van buitenaf. Wat onderscheidt ons van de barbaarse beesten uit het buitenland? Bijvoorbeeld eerbied voor de ouderdom: Van Halen zet dan ook de oudste dichters vooraan. Zo is het Panpoëticon immuun voor kritiek, maar dat was het toch al want het bevat het portret van Erasmus [1466-1536], die stralende zon die iedereen overtreft en zich hard heeft gemaakt in de strijd tegen de barbaren. Zie alleen al zijn *Adagia* [eerste druk 1500 te Parijs].

Ik vervolg met Coornhert [1522-1590]: naar de maatstaven van zijn eeuw is zijn poëzie uitmuntend. Weliswaar gaat onze voorkeur uit naar een lieflijker klank, maar in vinding en geest (ziel van de poëzie) gaat Coornhert veel rijmers van onze tijd ver te boven. Lees zijn geestelijke en zedige gedichten en u zult spoedig aan de lelijke klank wennen. Had ik hem maar eerder leren kennen! Wat had ik niet van hem kunnen leren over eeuwig en tijdelijk goed, wat een voorbeeld was zijn standvastigheid. Zo leerde Coornhert pas op latere leeftijd Latijn. Daarnaast was hij vertaler en leverde de dichtkunst hem met name ontspanning op. Dit alles staat in schril contrast met de treurige omstandigheden die het einde van zijn leven tekenen: hij werd vervolgd door zowel katholieken als calvinisten en stierf als een lankmoedig christen in ballingschap, juist toen hem eerherstel was aangeboden.

Noten van oudheidkundige aard, bio- en bibliografische details.

Derde boek (p. 20-33)

De strijd tegen uitheemse invloeden zet zich voort met de inval van de Spanjaarden tijdens de Opstand. Maar zelfs de Spanjaarden kunnen niet beletten dat de Nederlandse letteren bloeien. Hier zie ik het portret van Cornelis Musius [1500-1572], doodgemarteld door woeste soldaten, tot smart van Oranje, in het begin van de Opstand. Ook het portret van Janus Douza [1545-1604], een krijgsheld met een pen zo lieflijk als die van Ovidius of Catullus, behoeder van Leiden. Vier zoons die elk hun vader in taal- en letterkunde natraden.

Om hem heen wemelt het van de dichters, van wie ik echter niet allemaal afbeeldingen ken. Toch noem ik ze hier, misschien worden hun portretten later gevonden en in het Panpoëticon gebracht. Ik, derde-generatie Amsterdams burger, zing de lof van mijn geleerde stadgenoten. Voorop Alardus van Amsterdam [1491-1544], geprezen door Andreas Valerius [1588-1655]. Deze Alardus was zo geleerd, voor hem scheen Grieks wel moedertaal, hij was de rechterhand van Erasmus. Belasterd door een monnik dat hij diens *Colloquia* zou hebben verminkt. Maar, [Nicolaas] Cannius [1504-1555], kom voor hem en voor uzelf op, terwijl ik uw kennis van de oudheid roem, die bleek toen Filips als graaf werd ingehaald. Uw poëzie werd overgeschreven door een Romein en een 'Duytsch' die zeiden dat ze nooit zulk goed Latijn waren tegengekomen. Wat zou ik u graag begroeten in het Panpoëticon.

Zie ik daar niet Thomas a Kempis [c. 1380-1471]? Nee, het is Hadrianus Junius [1545-1602], geleerd in de medicijnen, de oudheidkunde en de poëzie; hij las en begreep acht talen en daar profiteerde zijn werk van, omdat zijn verstand daaraan werd geslepen. Een 'lettervraat', geroemd door Erasmus; op zoek naar kennis bezocht hij Duitsland, Engeland, Spanje, Italië en Frankrijk. Naast zijn portret prijkt dat van Dirk Velius [1572-1630?], niet minder geleerd (en familie van mij: moge iets van zijn geest overgaan in mijn nakomelingen!).

Dat de geleerdheid, ondanks vele aanvallen, nooit uit Holland is verdreven, blijkt wel uit de man wiens portret strijdbaarheid en vriendelijkheid uitstraalt: de grote Hugo de Groot [1583-1645]. Altijd op de bres voor het goede, hij werd om zijn staatkundige inzichten gehaat maar nu gelden ze als grondslag voor onze Republiek. De kennis van talen en letterkunde was hem als aangeboren. Acht jaar oud schreef hij al Latijnse verzen, op zijn veertiende mocht hij disputeren over de grondslagen van het recht. Wie is hem gelijk? Maar mijn pen schiet hier tekort. Dank aan Adriaan Pars [1641-1719] voor de gegevens: die verdient ook zelf een portret, opdat de wereld weet hoe belangrijk zijn boek is en opdat de landgenoot voor de eer van de Batavier opkomt.¹

Op het portret van De Groot volgt dat van Justus Lipsius [1547-1606], die de wonderen van Rome zo precies in verzen heeft beschreven alsof hij ze zelf gebouwd had. Als hij de door hem zo geroemde standvastigheid zelf niet vergeten was om zich voor een houten Mariabeeld te buigen, was hij niet door zovelen (zelfs geloofsgenoten) versmaad.²

1 Bidloo ontleent zijn informatie aan: Adriaan Pars, *Index Batavicus, of Naamrol van de Batavise en Hollandse schrijvers*. Leiden: Abraham de Swart 1701, p. 34.

2 Justus Lipsius, *Diva Virgo Hallensis*. Antwerpen: Plantijn-Moretus 1605; Nederlandse vertaling: *Heylige maghet van Halle*. Delft: Bruyn Harmansz. Schinckel 1605.

En dan Vossius [1557-1649], die onuitputtelijke bron van letterkennis, roem van de Amsterdamse hogeschool. Wie overtreft zijn analyse van de afgoderij, wie zijn Grammatica, Rhetorica, Poetica, Chronostica en Mathematica! Wat leert de jeugd niet van zijn Grieks en Latijn, wat een bezonken oordeel in kerkgeschillen, die vaak alleen maar te wijten zijn aan te diep willen onderzoeken! Rijk gezegend ook in zijn kinderschaar.

Ook al kan ik hier niet elke geleerde bezingen van wie Van Halen een portret heeft gemaakt, Daniel Heinsius [1580-1655] mag ik niet overslaan, ‘een der grootste Panpoëten’: als jongeling beheerste hij reeds het Grieks en Romeins als zijn moedertaal en schreef er prachtige poëzie in. Later leerde hij de Oosterse talen en schreef hij een prachtig commentaar bij de Schrift. Dit leverde hem niet alleen de verering van Venetië op, maar eveneens de lof van de koning van Zweden.³

Dankzij deze geleerden bloeit de wetenschap in de vrije Nederlanden (zelfs in de laagste standen!). Mogelijk heeft de overheid een goed voorbeeld laten zien. Laten we proberen deze tendens vast te houden. Tot lof van Holland zeg ik dat er mannen waren die zich geheel aan de zorg voor het vaderland wijdden en al hun vrije uren besteedden aan de poëzie. Hun werken spreken voor zich, maar het zijn er te veel om allemaal in het Panpoëticon op te nemen of wij kennen hun portretten niet. Wij danken ze in hun aller hoofd, Dousa, de drager van toga, pen en zwaard. Wat zouden ze trots (of bezorgd?) zijn als ze het Panpoëticon zouden zien... Maar nee, voor die aardse lusten zijn ze niet meer ontvankelijk. Liever een uitnodiging aan hun erfgenamen, de jeugd, om voort te gaan in hun spoor: hetzij in epos, hetzij in komedie: alles mag, zolang het maar binnen de grenzen van de zedigheid blijft en niemand persoonlijk wordt aangevallen. Of wilt gij de lof van de Schepper zingen, als Heinsius [1580-1655] of Barlaeus [1584-1648] deden in het voetspoor van Hesiodus? Uw portret zal stralen in het Panpoëticon.

Dichters zijn, zoals de ouden zeggen, goddelijk geïnspireerd; ze heetten profeten en inderdaad verborgen zelfs de wijste heidenen diepe waarheden in hun werk. Zo ontstond de poëzie, als verhulling van de waarheid (de dichters kenden die dus wel maar hielden die opzettelijk verborgen!) Maar de vrome keizerin Eudoxia ontdekte de wijsheid in het werk van Homerus en begreep dat zijn verzen naar de Heiland verwijzen.⁴

De Romeinen waren kritisch alvorens ze een nieuwe godheid in het Pantheon opnamen. Nu is het een kerk gewijd aan christen-heiligen: wat is er verder nodig om te demonstreren dat we in mindere tijden leven? Voor wonderverhalen is in het Panpoëticon geen plaats: ze zijn bewezen voor zover men ze gelooft.

Noten met vooral bio- en bibliografische informatie bij de besproken dichters, woordverklaringen. Ook gegevens over keizerin Eudoxia: ‘grote Poëtesse zynde, schreef [...] het Grieksch gedicht, waar in met de vaarsen van Homerus, alle de toevalligheden des levens van de Zaligmaker [...] werden verhaald’ – Bidloo heeft zelf gecontroleerd dat het klopt. Volgende noot over de verborgen rijkdommen van Homerus, Vergilius enz.: maar bij Homerus is eigenlijk alles al te vinden, waarschijnlijk de oudste. Door filosofen werd hij weinig geacht – maar misschien was dat ook wel omdat zij niet wilden dat zijn wijs-

3 In 1618 verkreeg Heinsius een aanstelling als geschiedschrijver aan het hof van de Zweedse koning Gustaaf Adolf.

4 Zie: *Homero-centones Eudociae Augustae*, door Eudocia Aelia Athenais (ca. 401-460).

heid verbreid raakte. Juist op tijd leer ik het bewijs van de vergoddelijking van Homerus kennen, aan het licht gebracht door Gisbertus Cuperus.⁵

Vierde boek (p. 34-48)

We hebben nu de herkomst van de echte poëzie aangewezen; we zullen die nu moeten onderscheiden van de onechte, die er uiterlijk erg op lijkt. Dat moet Van Halen weten: het Panpoëticon mag dan uit liefde tot roem van de Nederlandse dichters gesticht zijn, niet iedereen die zich dichter noemt hoort daar thuis: voor berijmde straatkreten, aaneengelijmde woorden ‘zonder zout of suiker’ of grafgesprekken van obscure mannen op het treurtoneel is er geen plaats, dan zou Van Halen nooit klaar zijn.⁶ Mercurius was de god van de slimme diefstal (niet van roof en moord), en diefstal was het laatste kind van Armoede. Maar ze werd als wettige dochter geadopteerd door Hebzucht en sindsdien wordt ze door iedereen het hof gemaakt. Zelfs de poëzie, die kunst die zo weinig oplevert, is op haar gunsten uit. Geen mooi gedicht of er wordt wel uit gestolen. Het is zelfs geoorloofd, mits het bedekt gebeurt: gebrek aan eigen vindingen en gemakzucht gelden als voldoende excuus. Als men een gedicht leest dat nog niet gedrukt is, schrijft men zo snel mogelijk een ‘eigen’ versie. Als het opvalt, denkt men: wat geeft het? Nog slimmer is het om pastorales e.d. te schrijven op het stramien van oude Italiaanse of Franse voorbeelden, met veranderde namen: dat merkt namelijk niemand. En merkt iemand het wel, dan houdt die wel zijn mond, want hij zou geen leven meer hebben in de literaire wereld. Bij rijmen komt heel wat stelen kijken: over oude poëzie wordt dan wel smalend gesproken, maar tegelijk wordt het beste eruit gepikt. Zo merkt niemand het, maar zo wordt de oude poëzie niet alleen bestolen maar ook besmeurd. Dat soort praktijken komt voort uit de behoefte om zonder inspanning voor geleerd te kunnen doorgaan, of om aan stof te komen voor gelegenhedenverzen. Maar diefstal, ook van geestelijke zaken, is strafbaar!

We zijn geneigd de producten van ons vaderland hoger aan te slaan dan die van elders, ook als ze minder waard zijn: dat geldt zeker voor onze eigen dichtkunst. Toch zijn het vooral Lodewijks mannen die uitblinken in het stelen of zelfs vervalsen: om de gewenste klassiekers in het Frans op de markt te laten verschijnen, moet vaak wel meer dan één leugentje om bestwil worden verteld. Aan nep-oude bronnen wil ik geen gezag toekennen. De vroege christelijke kerk heeft daar veel schade van geleden. Voor veel geld is het ontbrekende werk van oude schrijvers bij elkaar verzonnen.⁷

5 Bedoeld is het door Gisbertus Cuperus in 1683 beschreven hellenistische reliëf Apotheosis Homeri (NL editie: *De apotheose, of vergoddelijking van Homerus*, Amsterdam 1693).

6 In navolging van Fontenelles *Nowvelles Dialogues* (eerste druk 1683) herleeft ook in de Republiek de populariteit van het dodengesprek als literair genre. Van Effen maakt bijvoorbeeld in zijn Franstalige tijdschrift *Le Misanthrope* in verschillende afleveringen gebruik van deze vorm om de poëtische geschillen tussen de Ouden en de Modernen te verbeelden. De kritische en aanvallende toon van veel van de dodendialogen uit het eerste kwart van de achttiende eeuw is mogelijk de reden voor Bidloo's afwijzing. Over dodengesprekken in de achttiende eeuw, zie: René Veenman, 'Het dodengesprek in Nederland'. In: *Documentatieblad werkgroep Achttiende eeuw* (1997), p. 35-60.

7 Franse auteurs worden door hun koninklijke mecenas tot dergelijke praktijken verleid door de enorme beloningen die worden uitgelooft. Bidloo verwijst hier onder andere naar het vertalingsschandaal rondom de verloren gewaande fragmenten van het *Satyricon* van Petronius. De Fransman

Maar nu iets over het verval van de poëzie door het verwaarlozen van de studie die de voorvaderen zoveel roem heeft verschaft. Iedereen rijmt tegenwoordig maar en verlangt lof, of ze vragen en krijgen er geld voor van drukkers die nu eenmaal drukwerk nodig hebben en die het niet kan schelen wat en hoe. Zouden zelfs Heraclitus en Cato niet moeten lachen als ze zagen hoe de grootste onbenulligen zich scharen in de rij van de Nederlandse heldendichters? Het ontbreekt ze volkomen aan ingeschapen geest of aan geleerdheid, en ze scharen zich in de rei van de Muzen, ze roepen hun ‘zangheldin’ aan (want ‘godin’ is uit de mode); ze produceren eindeloze minneklachten (niet al te kuis) en hebben altijd een bruiloft- of verjaarsgedicht klaar, zonder eigen vondsten maar slim bij elkaar gestolen en hoog geëerd bij hun gelijken. Ze verkopen als Franse koks een half-verorberde maaltijd voor nieuw: *hoogsmakelijk* is het woord voor dit gerechtje. Het is verbazend hoe ze ook de hoogste genres aan durven, hoewel ze nimmer op de Parnas geslapen hebben waar vooral de eigen vinding een vereiste voor de goede dichter is geworden. Nee, zij drinken liever wijn dan water uit de hengstbron en laten in hun beschonken toestand de verzen tot hen komen zonder daarvoor ook maar een boek aan te raken en zich toe te leggen op noeste studie. Ze schrijven ellenlange inleidingen zonder kop en staart en rekken hun gedichten eindeloos op – omdat ze per vel betaald worden. Hun verweer: Terentius [c. 195/190 v. Chr.-159 v. Chr.] schreef ook voor geld.

Maar Bataafse jeugd! U bent uit betere klei geboren. U kunt verzen lezen van beroemde mannen en de ambitie voelen ontluiken om aan hen gelijk te zijn. Dit is geen valse ambitie! U kunt vergelijkbare eer behalen of misschien zelfs wel voorbijstreven als u slechts enkele uren slaapt, voor het ochtendgloren opstaat en uw tijd spendeert aan oefening en studie. Leg u bovenal toe op het leren van Grieks en Latijn, want deze talen zijn de voertaal van de hogeschool van de dichtkunst waar men alles kan leren van literaire genres en maten (behalve rijm uiteraard); en in de Romeinse poëzie vindt men uitbeeldingen van alle hartstochten in alle mogelijke omstandigheden. Maar wie geen Grieks en Latijn kent: geen nood, de beste schrijvers zijn vertaald in het Nederlands, in dicht- en prozavorm, wat u wilt; en wie de lessen van Horatius zoekt, vindt ze bij Pels [1631-1681].⁸

Als je op je eigen manier aan de gang wilt: begin klein en eenvoudig. Volg de jonge architect die eerst de tekeningen van de oude meesters bestudeert, dat hij de ordes niet door elkaar haalt. Weliswaar behoren luchtkastelen en ‘hersenschilderijen’ tot het beste van de poëzie, maar er moet wel orde heersen, net zo goed als in (echte) gebouwen. Bovendien is voorraad van bouwstoffen nodig. Te vinden in de oudheid. Zeker in de verheven genres, tragedie en epos, kunnen we daar niet zonder. Neem dus Van Mander [1548-1606] ter hand, die de *Metamorfosen* heeft ontsloten.⁹ Op die manier zult u de Griekse en Romeinse voorbeelden evenaren en kunt u aanspraak maken op een plaats in het Panpoëticon.

François Nodot [c. 1650-1710] leverde voor een aanzienlijk bedrag, uitgelooft door Lodewijk XIV, een vertaling van de vermeend verloren fragmenten. In werkelijkheid bleek Nodot zijn vondst verzonnen te hebben.

⁸ Andries Pels, *Q. Horatius Flaccus dichtkunst op onze tijden en zeden gepast*. Amsterdam, A. Magnus 1677.

⁹ Karel van Mander, *Wtlegghingh op den Metamorphosis Pub. Ouidij Nasonis*. Haarlem, Passchier van Wesbusch 1604. (Eveneens verschenen als onderdeel van diens *Het Schilder-boeck*).

Lof voor Carel van Mander: hij is het toonbeeld van deugd en wetenschap en elke syllabe van zijn psalmen doet Gods woord recht. Doof als ik ben, hoor ik zijn toentertijd vernieuwende poëzie nog klinken. Wie overtreft of evenaart het ook nu nog in ‘Cierage, Vinding, styl en Woorden-merg’? Zelfs dat hij niet rijmt hindert mij niet echt. Ik heb er vaak aan gedacht zijn verzen in dat opzicht aan te passen, maar ik vrees dat ik daarmee zijn goddelijke geest (waarin die van God spreekt) tekort zal doen. We moeten andermans taal of stijl niet willen veranderen of oppoetsen.

Meer over die oud-Vlaamse poëzie. Natuurlijk kan het zo niet meer, maar het is mij onverdraaglijk te horen hoe die zo geleerde mannen, in wier verzen de ziel van de poëzie, de vinding, leeft, nu zo versmaad worden, en dat nog wel door beginners in de kunst. Zo verfoei ik Bredero [1585-1618] dat hij zulke mannen in zijn kluchten voor gek zet, terwijl eerder zijn Stomme Ridder en andere personages daarvoor in aanmerking komen, die totaal niet spreken zoals bij hun stand past. Bij hem klopt niets. Houwaert [1533-1599], Van Ghistele [1446-1516], De Rovere [c. 1430-1482] en Colijn van Rijssel [c.1430/1440-c.1500] zijn daarin heel wat betere voorbeelden! Aan Bredero valt slechts de eer toe van een diploma aan de bordeelschool.

Nogmaals lof voor Van Mander, door en door geleerd in de oudheidkunde kon hij het rijm wel missen. Hij ontdekte de verborgen wijsheid van de ouden. Al die dichters die nu smijten met de namen van goden zonder (zonder ook maar iets van de ziel van de poëzie te weten) hebben die kennis aan hem te danken. Ook voor de schilders is Van Mander van onschatbare waarde geweest, met zijn grondregels en lessen afgeleid uit eigen ervaring in Rome. Alle schilders en dichters moeten hem dankbaar zijn. Als iemand in het Panpoëticon past dan is hij het: net als Van Halen schilder en dichter.

De vereniging van dicht- en schilderkunst heeft Franciscus Junius [1591-1677] ertoe gebracht de kunst van de ouden te loven en aan de jongeren te laten zien aan wie ze al hun kennis en vaardigheden te danken hebben, die vroeger ook zoveel rijkdom brachten.¹⁰

Als schilder en dichter was Van Mander een goede leerling van Lucas de Heere [1534-1584], die het dichten hoger achtte dan de schilderkunst en daarom het penseel neerlegde. Hij schreef: ‘Vinding is de voornaamste kwaliteit van een schilderij; maar dat verhaal zweeg. Nu zorgt de poëzie dat rijmende verzen op schilderachtige wijze tot spreken komen. De vederbos van zwanenveren gaan boven die van de struisvogel’. En dat zei De Heere, die geen reden had om ontevreden te zijn over de schilderkunst, omdat hij er goed van kon leven.

Noten: oudheidkundige gegevens, bio- en biografische details, woordverklaringen, trivia – bijv. over de geschiedenis van Teiresias ‘die hier niets te zake doet’, maar ‘wie het verder lust zie [enz.]’.

¹⁰ Franciscus Junius, *De Schilder-konst der Oude begrepen in drie boecken*. Middelburg, Zacharias Roman 1641.

Vyfde boek (p. 48-64)

Van Mander heeft zijn oudheidkennis aan de geschriften van de dichters ontleend, maar hij had geen verstand van de oude munten en wat men daarvan kan leren. Daarvoor kunt u terecht bij Joachim Oudaan [1628-1692]. Men ziet zijn geest in alles wat hij schrijft, maar bovenal ook in zijn *Roomsche Mogendheid*, en in het stuk waar hij het lot van het broederpaar gedenkt, die vaders van het land en hoeders van onze vrijheid.¹¹ Toen Oudaan stierf was ik ziek en daarom schreef ik toen geen lijkdicht. Nu is het de tijd en de gelegenheid: Van Halen heeft zijn portret geschilderd. In de uitbeelding van alle hartstochten weet Oudaan de ziel te treffen: wie zijn *Jane Grey* of *Konradijn* kan lezen zonder te wenen moet wel van steen zijn, of erger.¹² En wie lachen kan bij het zien of horen van de moord op het edele broederpaar is een monster waar de oudheid nog geen naam voor heeft. Zelf heb ik mijn pen destijds halverwege neergelegd, omdat ik door het schrijven tot wraakzucht dreigde te worden verleid, wat mensen van mijn geloof (de ‘weerlozen’) niet past. Ik schreef dat ik graag mijn hele dichtkunst gaf als die wreedheid nooit gebeurd was.

Oudaan, hoe juist voorspelde u in uw poëzie het Engelse verraad.¹³ Niemand wilde u geloven. Maar dat pleit niet tegen de mensen maar tegen de verradersklik aan het hof. Gelukkig is hun opzet mislukt. Tegenwoordig heerst een Britse vorst die staat en kerk probeert te verzoenen. Hier moge ik nog wat langer bij stilstaan, hoewel ik er ver mee afdwaal: ik heb hier een schuld met rente te voldoen. Toen Oudaan stierf wilde ik getuigen van onze eensgezindheid in de tijd dat de staat op instorten stond, wat ook zou zijn gebeurd als God niet eens te meer had getoond dat Hij niet gebonden is aan de natuurwetten. Wij waren het erover eens dat monarchie in ons vaderland hetzelfde is als tirannie. Die overtuiging heb ik met de moedermelk ingedronken en nooit afgezworen. Wat vindt men bij Oudaan een inzicht in de grondslag van het vrije gemenebest, het behoud van het volk! Laat men zich toch niet storen aan woorden die misschien niet zo fraai klinken: wat een smakelijke vertaling van Theophilus en Scheele heeft hij gemaakt!¹⁴ In zijn bruiloftsgedichten, al klinken ze ‘mannelijk en bars’, vindt men naar de regels van de oudheid Venus en Mars gepaard; lieve woordjes, maar zedig en betamelijk zodat geen christenmens zich ervoor hoeft te schamen. Vriendelijkheid en lieflijkheid in allerlei gelegenheidsgedichten en in stichtelijke stof. Alleen aarzel ik om zijn *Verworpen Huis van Eli* op de schouwburg te gaan horen, die theologie past daar niet,

11 Joachim Oudaan, *Roomsche mogentheid, in gezag en staatbeksleeding der oude keyzeren*. Amsterdam, Daniel Bakkamude 1664; Joachim Oudaan, *Haagse broeder-moord, of Dolle blydschap*. 1674 (over de moord op de De Witten in 1672).

12 Joachim Oudaan, *Iohanna Grey, off Gemartelde onnoselheyt*. Rotterdam, Bastiaen Wagens 1648; Joachim Oudaan, *Konigh Konradyn en bartoogh Frederijck*. Leiden, Jacob Roels 1649.

13 Oudaan zinspeelt in diverse gedichten die kort na het Rampjaar 1672 het licht zagen op het mogelijke verraad van Engeland aan de Republiek.

14 Rabod Hermann Scheels, *De libertate publica liber posthumus; accedit Theophili Hogersii Oratio, C. Julium Caesarem tyrannum fuisse, in qua cives adhortatur et monet, de libertate tuenda*. Amsterdam 1666. (Vertaald als: *Algemeene Vrijheid, voorgedragen door Radbod Herman Scheels mitsgaders een Redevoering van Theophilus Hogers [...]* Rotterdam 1666). Die vertaling zou dus door Oudaan gemaakt zijn.

de beste poëzie haalt het niet bij de eenvoudigste schriftpassages.¹⁵ Toch kan ik hier van Oudaan, vertrouwd met de Joodse oudheid, meer leren dan van honderd jonge academici met hun diepzinnige massoretische en rabbinale verklaringen.

Maar nu ben ik even meegesleept door Oudaans kennis van de staatkunde en zijn *Verworpen Huis*; ik wilde het nut van de ‘overblijfselen’ (restanten van de oudheid) voor de dichtkunst aanwijzen en waarom het verzamelen van munten zo lofwaardig is, als het op deskundige wijze gebeurt. Wie in dit doolhof een gids zoekt, moet bij Ludolph Smids [1649-1720] zijn – hopelijk stoort hij zich er niet aan dat ik hem hier noem, mijn oude vriend in letter-oefeningen.¹⁶ Oudheidkundige verzamelingen worden vaak als modegril of belegging aangelegd, maar men heeft er meestal geen verstand van. Smids geeft hier inzicht en maakt de raadselachtige passages van zovele hoofdpoëten inzichtelijk, door zijn kennis van de oudheid: hun gereedschappen in tempels, hoven, legers, huizen; hij weet wanneer en hoe ze gebruikt werden. Alleen al de namen van al die gereedschappen zouden een heel boek vullen. En nog constateer ik hoeveel er nog aan onze kennis schort. Wie kan iets van Ovidius’ *Fasti* of van welk werk van hem dan ook, wie kan iets van de verheven taal van Dictys de Kretenser¹⁷ of van de pointes en toespelingen van Martialis [c. 40-104] begrijpen zonder penningen? Veel van deze zaken begreep ik niet voordat ik Smids had gelezen. Deze kennis van zaken heeft Smids ook zelfs bewogen tot het aanleggen van een muntenverzameling. Hoewel veel aspecten van de oudheid nog duister voor ons zijn, helpen deze verzamelingen ons inzichten te verwerven. Iedereen moet dus bij Smids te rade gaan.

Naast Smids zet ik Oudaan, zijn *Roomse Mogendheid* is in geleerdheid nauwelijks te overtreffen. Wie van deze twee de geleerdste is, zal ik hier niet beslissen. Maar Smids is een figuur waarin het vaderland alle deugden kan zien. Hoe nuttig is het Latijn te leren, om zijn ‘Tafereel der beroemde vrouwen’ te kunnen lezen; hoewel zijn Nederlandse poëzie eveneens het hoogste niveau haalt – ik geniet van zijn *Nederduitse Oudheid*.¹⁸ En hij heeft nog zoveel meer te bieden, tot treur- en blijspel toe! Zijn motto zou moeten zijn: ik vul het blad aan twee kanten’, waarmee ik bedoel dat hij zowel in het Nederlands als in het Latijn een ‘Panpoëet’ is; het enige waar hij zich ver van houdt zijn ‘saters grillen’.

In de rij van geleerde mannen volgt David van Hoogstraten [1658-1724]: ik hoef geen woordspelingen op uw naam te maken zoals dat in flauwe verjaardags- en bruiloftsgedichten gebeurt. En nog dwazer was ik als ik meende dat ik [Petrus] Francius [1645-1704], ‘het hoofd der welsprekendheid’, adequaat kon loven. Hoogstraten, ik leef zo geïsoleerd dat ik uw poëzie pas nu voor het eerst heb leren kennen, hoewel ze al twintig jaar geleden verscheen.¹⁹ Maar ik dank God dat

15 Joachim Oudaan, *Het verworpen huis van Eli, den hooge-priester, en rechter Israëls*. Rotterdam, I. Naeranus 1671.

16 Ludolph Smids, *Letterkonstig ontwerp der aanmerkingen over roomse gedenckpenningen*. Amsterdam, Jacob van Royen 1693.

17 Het (fictieve, uit de vierde eeuw stammende) ‘Journaal van de Trojaanse Oorlog’, op naam van Dictys Cretensis werd tot in de negentiende eeuw als authentiek ooggetuigeverslag beschouwd. In 1688 verscheen een Nederlandse vertaling door Willem Séwel.

18 Ludolph Smids, *Gallerye der uitmuntende vrouwen*. Amsterdam, Jacob van Royen 1690; Ludolph Smids, *Schatkamer der Nederlandsse oudheden; of Woordenboek, behelsende Nederlandse steden*. Amsterdam, Pieter de Coup 1711.

19 David van Hoogstraten, *Gedichten*. Amsterdam, Jacobus van Hardenberg 1696.

ik nog wel kan zien en ondanks mijn doofheid dus kan spreken met de doden, die komen als ik ze roep; in alle talen behalve Pools, Russisch, Deens en Zweeds. Dan lees ik uw vrome overpeinzingen, die mij troosten en moed geven (wat ik wel eens nodig heb); uw uit het Grieks en Latijn vertaalde lierzangen. Maar u wordt al door zoveel lofdichters geprezen, die hebben mij al het Parnasgras voor de voeten weggemaaid. Het enige dat ik voor u kan doen, is u vermelden in het Panpoëtion.

Oudheidkundige verzamelingen, op de juiste manier toegepast, vormen een onuitputtelijke schat voor dichters, gesmeed door Vulcanus, door Venus begiftigd met charme, door Apollo met alles wat de Muzen geven en door Mercurius met welsprekendheid, om de ziel te kunnen ontroeren waar raad nodig is. En ideeën, uitgedrukt in mooie schilderijen, doen de poëzie ook veel goed. Een schilderij dat niets vertelt, doet mij niets, net zo min als gedichten zonder ‘schilderige gedachten’. En in die overtuiging word ik bevestigd door Cornelis de Bie [1627-1715], in wie ik Van Manders geest zie in Vlaamse dichtmaat, die gravures heeft laten maken van dichters die ook schilderden.²⁰

Soortgelijke lof is van toepassing op [Samuel van] Hoogstraten [1627-1678] die eveneens zowel de schilderkunst als de dichtkunst machtig was. Hetzelfde geldt voor [Arnold] Houbraken [1660-1719] wiens schilderijen uitblinken in oudheidkundige kennis en vindingrijkheid. Ook hij ging zich op den duur steeds meer toeleggen op het dichten in zijn moedertaal.

Jeremias de Decker [1609-1666] biedt geen zoete kost voor de jeugd maar maakt bovenal indruk op ouderen. Zijn verzen zijn hoogdravend en zoetvloeiend en altijd vol inhoud, passend bij de stof, in alle door hem beoefende genres: dankdichten, zegezangen, puntgedichten. Verstandige bijdrage in de strijd om de ‘levenspaal’, wijs, geïnformeerd.²¹ Maar helaas, aan het begin van zijn dichtwerk zie ik het treurspel over de Doper, naar Buchanan, terwijl hij toch heel goed zelf een spel had kunnen bedenken.²² Van geestelijke stof op het toneel heb ik reeds vanaf mijn jeugd een afkeer. Ook de beroemdste voorbeelden maken hier geen indruk op mij, ook niet Hugo de Groot, die een spel maakt van de bespotting van Jezus,²³ ook niet mijn ‘lievelingen’ Dirk [Coornhert] en Karel [van Mander]: het is ijdel gebruik van Gods naam. Is er geen andere stof? Alles heeft zijn vaste tijd en plaats, Mozes in de raad en Aäron in de tempel. Ook Oudaan en Vondel doen hier verkeerd – is het niet een verschrikking de duivel te horen twijfelen aan Gods almacht? Moeten de acteurs niet sidderen als ze zulke woorden uitspreken? Maar goed, misschien was het nooit De Deckers bedoeling de *Doper* te laten spelen. Laten we luisteren naar wat hij wel goed doet. Wat Horatius heeft geschreven over de navolging van Pindarus, dat zou hij nu over De Decker zeggen. Want die lof voor Pindarus had eigenlijk betrekking op de (Goddelijke) waarheid die in die

20 Cornelis de Bie, *Het gulden cabinet vande edele vry schilder-const.* Antwerpen, Joannes Meysens/Juliaen van Montfort 1662.

21 Noot van Bidloo bij boek 9: ‘Bekende verhandeling; voornamentlyk tusschen *Juffr. Schuurmans*, en de *Hr. Dr. Beverwyk*; en nog veel uytbreydelyker in *Rym*, *Prosa*, en *Brieven tusschen de Hr. Westerbaan*, en *J. De Dekker* verhandeld, zederd het Jaar 1658. tot 1660. en waar in *Westerbaan* het begin maakt door het bekende Gedigt, *Kost verlooren*, *Brief aan NN. waar in overwoogen werd, of de Predikanten haar gagie wel verdienen*’.

22 Bidloo verwijst hier naar de vertaling die De Decker in 1652 maakt van het Latijnse treurspel van Buchanan: *Baptistes of Dooper*, Amsterdam, L. Spillebout 1652.

23 Hugo Grotius, *Christus Patiens*. Leiden, Thomas Basson 1608.

oden schuil gaat – daarbij vergeleken zeggen de orakels en de sibillijnse boeken niets, ze zijn meestal achteraf geconstrueerd.²⁴ Als Eudoxia Pindarus gekend had, had ze haar Leven van Jezus uit diens verzen samengesteld: de heldendaden van Hercules, bezongen door Pindarus, verwijzen allemaal naar Hem. Als Rosaeus [Alexander Ross, 1590-1654] Pindarus gekend had, had hij de profetieën over Jezus niet bij Vergilius willen vinden.²⁵ Predikanten moeten niet bang zijn dat ze, door deze dichters te citeren, het schriftgezag ondermijnen. Het is heel wat stichtelijker dan het opgeven van de precieze maten van de tempel enz. en het smijten met Hebreeuwse of Chaldeeze of Syrische woorden, waar ze het voorgeschreven uur mee vullen, alsof dat iets met de zaligheid te maken had. Laten wij liever luisteren naar De Deckers *Goede vrijdag*, waarin zijn poëzie niets onderdoet voor het woord van de grootste predikanten.²⁶ Lof voor alle onderdelen van het gedicht, alles even aanschouwelijk en zoals het echt gebeurd moet zijn. Waarom zo uitvoerig hierover? Omdat iedereen die deze stof wil bezingen aan De Decker (Christen-Pindarus) een voorbeeld moet nemen. En om meester te worden in alle genres moet men ook vertrouwd raken met diens puntdichten (men moet ze ‘voelen’) en zijn zededichten (die moet men ‘ruiken’). Wie hem leert kennen zal hem een ‘Evangelisch en Profetisch Hoofdpoët’ noemen, zijn plaats in het Panpoëticon wel waard.

Laat niemand zich eraan storen dat ik hier niet elke dichter noem die het misschien verdient. Bij Homerus en Dictys enz. komen ook niet alle helden gelijk aan bod. Hopelijk komt er nog eens iemand die probeert iedereen tevreden te stellen. Ook ken ik van veel dichtwerken hooguit de titels nog, zolang heb ik er al niet meer naar gekeken.

Noten: meest kort en toelichtend, vindplaatsen van citaten e.d.; ook wat uitvoeriger oudheidkundige uiteenzettingen, bio- en bibliografische gegevens (m.n. over Smids).

Sesde boek (p. 65-78)

God zegent of straft volkeren met ziektes en zegeningen: de Guinees kent wormen die zich soms levend een weg door hem heen eten; de Ambonees heeft de pokken. Ieder volk bezit zo zijn goddelijke erfenis. Ook de kunsten en wetenschappen zijn gezegend door de hemelse geest. Die kunst wordt ontwikkeld door oefening en doorgegeven aan de volgende geslachten. Zie in Nederland de Dousa's, Heinsiussen en Vossiussen, en ook veel families die elders vandaan kwamen maar die hier tot bloei zijn gekomen, als bloemen die hier veredeld worden: de Scaligers, Casaubonen, Gronoviussen. Wie afkomstig is uit een familie die uitmunt in deugd en kunst wordt gestimuleerd om zelf ook roem te verwerven. Zie de Hoog-

²⁴ Bedoeld zal zijn: het zijn meestal nep-oude teksten, toegeschreven aan zogenaamd eerbiedwaardige bronnen. Pindarus is écht oud en er schuilt goddelijke waarheid in zijn verzen, zoals in die van Homerus.

²⁵ *Vergilii Evangelizantis Christiados Libelli XIII*. London 1638 (de heilsgeschiedenis in verzen van Vergilius. Zie ook noot 4).

²⁶ Jeremias de Decker, ‘Goede vrijdag ofte het lyden onses heeren Jesu Christi’, in: *Verscheyde Nederduytsche Gedichten van Grotius, Hooft, Barlaeus, Huygens, Vondel en anderen*. Ed. J.V. JS, TVD. B. GP. CLB. Amsterdam, Lodewyck Spillebout 1651.

stratens, vereeuwigd door Van Halen. David van Hoogstraten [1658-1724]: in letterkennis Griek, Romein en Hollander, en een gelauwerd dichter; Samuel [1626-1678], onsterfelijk om zijn pen- en schilderkunst, zolang de deugd roem oplevert. De eeuwen door zullen we zijn Halleluja's horen bij kerst en de vloeiende liederen die hij de bijbelse helden in de mond legt.²⁷ Zo maakte hij zijn naam (Samuel: van God afgebeden) waar. Waarom kende ik uw treurspelen (*Dieryk en Dorothe; De Roomsche Paulina*) niet veel eerder, 'zo stout in vindingen, zo groots in kracht van woorden' en zo natuurgetrouw in de uitbeeldingen.²⁸ Als ik uw naam er niet op had zien staan, had ik gedacht: dit is werk van Hooft. Dit is geen vleierij, ik heb deze Hoogstraten nooit gekend, maar als ik me hier vergis dan heb ik geen verstand van poëzie en mag iedereen mij terecht wijzen.

Terwijl ik dit schreef, maakte ik kennis met het werk van François van Hoogstraten [1632-1696]. Die schreef alleen geestelijke poëzie, zinnebeelden, een echte profeet. Zijn vertalingen van vrome schrijvers zijn zo vloeiend berijmd met zoveel stijl en kracht dat ze helemaal van hemzelf lijken en zijn *Voorhof der Ziele* laat zien dat hij ook eigen werk kon leveren.²⁹ Dat was de stam waaruit David van Hoogstraten voortkomt. En nu leer ik ook Jan van Hoogstraten kennen [1662-1737, broer van David] – ik wist niet eens dat hij bestond. Ik noem hem Janus, als Janus Dousa en zovele andere Janussen, ook vanwege zijn twee gezichten als dichter: hij schreef geestelijke poëzie, zoals zijn vader, maar ook satiren. Ik zing alleen de lof van de eerste groep; een ander moge uitleggen wat er voor goeds steekt in zijn schimp- en hekeldichten; dat is helemaal niets voor mij en ik ben ook (misschien nodeloos) bang dat het binnenhalen van pennenstrijd in het Panpoëticon de heer Van Halen de lust beneemt om er verder aan te werken. Zo prijs ik dus de *Zegepraal der Goddelijke liefde*, zinnebeelden en zangen die diep het geheugen indringen en waarin het nuttige met het aangename wordt verenigd.³⁰ Waar dat niet gebeurt betekent de poëzie niets. Ga zo door! Ik ben wel verplicht u een krans van lof- en dankliederen aan te bieden voor het deel van de *Kruisheld* dat u aan mij hebt aangeboden.³¹ Dus, mijn dichtkunst, 'vlieg met vinding, stijl en maten hemelwaarts!' Maar nee, zink liever in ootmoed neer bij het lezen van dat 'geduchte verhaal' van Paulus. Janus is het bewijs dat de ingeschapen geest van de ouders zich voortzet in de kinderen, ze streven naar de roem die hun voorouders hebben behaald. Zo'n erfopvolging (in deugd) bevestigt de vrijheid van de Bataven, zoals de erfopvolging in ambten hen tot slaven maakt! In China hebben ze dat goed geregeld, waar men alleen mag trouwen met personen uit een familie die dezelfde kunst of wetenschap beoefent. Zo worden kinderen doordrongen van het goede voorbeeld, althans zoveel mogelijk.

27 Vgl. S. van Hoogstraten, *Goude schalmey, klinkkende van heilige gezangen*. Dordrecht, Abraham Andrieszn 1652.

28 Samuel van Hoogstraten, *Dieryk en Dorothe, of de verlossing van Dordrecht*. Den Haag, Hendricus Hondius 1666; Samuel van Hoogstraten, *De Roomsche Palina, ofte Bedrooge kuisheit*. Schoonhoven, Leendert van Hek 1660.

29 François van Hoogstraten, *Het voorhof der ziele, behangen met leerzaeme prenten en zinnebeelden*. Rotterdam, Hendrik van Puer 1668.

30 Jan van Hoogstraten, *Zegepraal, der goddelyke liefde, vertoont in zeven-en-veertig zielopwekkende zinnebeelden*. Gouda, Lucas Cloppenburg 1709.

31 Jan van Hoogstraten, *De kruisheld, of Het leven van den grooten apostel Paulus*. Amsterdam, Pieter Boeteman 1712.

Dat deugd en wetenschap van ouders zelden in kinderen verloren gaat, illustreert ook Jan Goeree [1670-1731], die van zijn vader, Willem Goeree [1635-1711] zijn talent voor zowel dicht-, graveer als tekenkunst ontving – een erfenis die onbetwistbaar is. Om zijn dubbele bekwaamheid verdient hij een plaats in het Panpoëticon. Eenzelfde lof komt ook zijn vader Willem (niet van Nassau, maar) Goeree toe. Bij hem leek de kennis van talen wel aangeboren. Niettemin studeerde hij onvermoeibaar in de oude talen, om inzicht te krijgen in de oudheidkunde van de joden en andere volkeren. De penningkunde was daarbij onmisbaar, en hij profiteerde dan ook van de hulp van Oudaan en Smids. Maar wat doet hij in het Panpoëticon, terwijl hij toch niet of nauwelijks als dichter bekend is? Het antwoord luidt eenvoudig dat zijn werk stof biedt voor de dichtkunst: het is zogezegd de bron van de ‘vindingen, de ziel der poëzie’. Wie godsdienstige poëzie wil schrijven, vindt bij Goeree alles wat hij nodig heeft. Maar ook wie de poëzie alleen als aangenaam tijdverdrijf ziet, wie streeft naar mooie taal en sierlijke gedachten, kan bij hem terecht voor beschrijvingen (bijv. van de Middellandse Zee) en van wat de reizigers in de oudheid daar zagen. En als dat niet genoeg is om de plaats van Willem Goeree in het Panpoëticon te rechtvaardigen: ik vind zoveel poëzie in dit werk dat ik mij niet schaam mijn eigen werk ermee te versieren: had ik het maar eerder leren kennen! Zijn prenten doen niet onder voor de beroemde Venetiaanse beschilderde operatonelen. Men vraagt zich dan ook af wat meer eer verdient: de ‘rijmloze poëzie’ van zijn boeken, of de schoonheid van de afbeeldingen. Ik begreep niet hoe alles zo geslaagd kon zijn, maar toen zag ik zijn *Algemene grond* en zijn *Menschen Beelden* en begreep ik hoe hij ons de natuur zo goed doet kennen en sieraden en vindingen combineert, en dat de verzen bijdragen aan de indruk die de afbeeldingen maken.³²

Noten: o.a. een uitvoerige noot over de etymologie van ‘bestevaar’ en een waarin diverse opvattingen over erfelijkheid worden besproken, ’t welk uyt den grond te verstaan ik geloof den Lezer niet ongevallig te zullen zyn’. Verder bio- en bibliografische gegevens, toelichtingen van allerlei aard.

Sevende boek (p. 78-93)

Meermalen dacht ik eraan dit werk af te ronden, maar telkens als Van Halen een nieuw beeld aan zijn verzameling toevoegde, wilde ik niet achterblijven; ik prijs wie het verdient ook al raakt de ordening van tijd en plaats zoek. Ik had al eens gehoord van Simon Schijnvoet [1652-1727, ontwerper van het houten kabinet] en diens inzet voor de eer en de roem van Nederland zoals die blijkt uit zijn verzameling ‘overblyfzelen’. Maar toen ik de verzameling in het echt zag, bleek ze in werkelijkheid nog veel indrukwekkender dan ik had gehoord. Ik stond in een fraaie, regelmatig betimmerde zaal maar het bleken allemaal kasten te zijn waar de hele wereld verzameld was: mineralen, schelpen, edelstenen (waarvan het nut overigens twijfelachtig is). Munten, zo onontbeerlijk voor inzicht in de geschiedenis.

³² Willem Goeree, *D’algemeene bouwkunde, volgens d’antyyke en hedendaagse manier*. Amsterdam, Willem Goeree 1681; Willem Goeree, *Natuurlyk en schilderkonstig ontwerp der menschkunde*. Amsterdam, Andries van Damme 1704.

Schijnvoet, Oudaan en Smids vormen hier een ‘triple alliantie’ die wel wat steviger is dan die eertijds³³ zo schandelijk verraden is door de Engelse koning – God geve dat de ‘Quadruple-Alliantie’ waar nu over wordt onderhandeld duurzamer is.

Simon is onverzadigbaar in zijn verzamelzucht en lijkt aan de hand van zijn collectie de onsterfelijkheid na te jagen. Hij streeft naar volmaaktheid en beseft uiteindelijk dat die hier niet te vinden is. Niet de mens, maar deze kamer mag wel ‘microkosmos’ heten. Welke boeken zien we hier, met zulke eenvoudige banden? Schijnvoet zegt dat ze de geest bevatten van de dichters van vroeger, het samenstellen ervan kostte hem meer moeite dan de rest van zijn verzameling. De jeugd geeft er niet om, maar ik zie er de ziel en de zin en het wezen in van de Griekse en Romeinse poëzie van vroeger, die in stijl en klank zo superieur is dat niets dwazer is dan te vragen: wat heb je aan oudheidkunde en kennis van vreemde talen? Ze is onontbeerlijk voor Nederlandse dichters, vanouds hebben de Nederlandse dichters daaruit geput. Die kennis ‘stijft de lendenen der vindingen, en stijl van ’t vaderlands gedicht’. Met deze kennis van het verleden komt de fijne vijl die het ruwe en barse verzacht. Daarnaast wordt aan de hand van de opschriften op de munten en monumenten aan ongeletterden een methode geboden om te leren lezen. Dus laat niemand vragen wat oudheidkunde met Nederlandse poëzie te maken heeft! En wat heeft dit met het Panpoëticon te maken? Zie hoe Coornhert en Spiegel [1549-1612], die zulk zuiver Nederlands willen schrijven (en bastaardwoorden uit de Nederlandse poëzie weren), tegelijkertijd toegeven dat zij hun verzen schoeien op vreemde maat. Zo brengen zij de Griekse en Romeinse poëzie op Bataafse grond (en in Bataafse taal) tot bloei: dat is geen schande, integendeel: voor een mooi schilderij gebruik je de beste verf.

Waarom zijn niet alle volkeren met gelijke gaven gezegend? Misschien wel omdat iedereen beseft dat hij andere mensen nodig heeft. Weliswaar voorziet ieder land in het noodzakelijke, maar vermaak zoekt men elders. Zo heeft ook niet ieder mens dezelfde geestelijke gaven, of ieder volk; de schepper geeft en neemt naar het Hem goed lijkt, het ene volk gaat hierin niets boven het andere – ook de scherpzinnigste menselijke redenering is maar beuzeling. Zo zijn de mensen op elkaar aangewezen en het is dwaasheid te doen alsof je zonder hulp van vreemdelingen kunt. Salomo liet zich helpen door Tyriërs en Feniciërs – grote heidenen! Dit wilde ik nog eens gezegd hebben: het nut van de oudheid staat buiten kijf (en zeg niet dat ik het te vaak zeg). Trouwens, de wijsheid van Salomo gaat boven alles.

Terwijl ik met genoegen terugdenk aan de verzameling van Schijnvoet, schiet het me te binnen dat ik [Johannes] Meursius [1579-1639] nog niet genoemd heb. Het is de schuld van mijn ouderdom. Maar Meursius was mijn leidsman naar Athene. Afkomstig uit Loosduinen (van het bekende fabeltje); schreef twaalf jaar oud al Griekse en Latijnse verzen in het spoor van Sophocles en Seneca. Op zestienjarige leeftijd was hij reeds hoogleraar te Leiden waar hij als geen ander de onbekende aspecten van de werken van Griekse auteurs wist te ontrafelen. Voorzover ik Grieks ken, heb ik het uit zijn werk geleerd. Toen ik me wilde verdiepen in de klassieke oudheid had ik heel wat meer aan zijn boek dan aan Fransen als J. Spon [1647-1685] en La Guilletiere [= waarschijnlijk Georges Guillet, 1624-1705] die elkaar alleen maar tegenspreken. Hij heeft mij zelfs geleerd wat de vrijheid is,

aan de hand van zijn beschrijving van Athene. Nu bestaat die vrijheid daar niet meer, sinds de monarchie daar gevestigd is. Alleen dankzij Meursius weten we nog hoe het daar was.

Arnoud van Halen onderbreekt mij: wat heeft dit alles nog met het Panpoëticon te maken? Wel: Meursius was mijn leermeester, en Van Halen moet beseffen wiens portret hij geschilderd heeft, zelf waarschijnlijk onbedreven in Grieks of Latijn. Ik moest op deze manier mijn schuld aflossen.

Maar daar is nog iemand die ik overgeslagen heb: Hooft. Maar die ben ik niet vergeten, ik schroom alleen mijn lof toe te voegen aan die van Anslo [1626-1669], Vollenhove [1631-1708] of Brandt [1626-1685] in de laatste editie van de *Mengelwerken*. Maar als hij gelasterd wordt, kom ik voor hem op. Een pleidooi voor Hooft [1581-1647] is onnodig.

Maar nu zijn er wellicht mensen die mij verwijten dat ik zo lang wacht met het noemen van Vondel, die we toch ook allang in het Panpoëticon hebben zien staan. Maar die heb ik allang geroemd als vertaler en de rest van mijn gedicht zal aantonen hoe hoog ik zijn poëzie schat: als het werk van Cats [1577-1660] de Vrijstersbijbel mag heten, dan noemen wij dat van Vondel [1587-1679] het Dichters-Hooglied. Zijn verheven geest vertoont zich in het hoge register van het treurspel. Grote Hooft, neem er geen aanstoot aan dat Vondels poëzie meer dan die van u door iedereen volmaakt wordt gevonden, en dat neuswijzen en snede- of letterviters op hem niets aan te merken hebben of zelfs maar aan de korst komen krabben, laat staan aan de inhoud. Als ik zo niet voldoende gezegd heb, dan herinner ik ook aan het lijkdicht op Vondel van mijn broer.³⁴ Niet genoeg over Vondel? Dan bij dezen nog meer: hij zou de hoogleraar moeten zijn voor iedereen die zich op treur- of heldendicht toelegt.

Mijn schuld aan Vondel is voldaan, ik hoef niet bang te zijn dat hij aan mijn bed komt spoken. Daarom kan ik u verder gaan. Cats, Huygens en andere dichthelden van vroeger en later moeten er genoeg mee nemen dat ze te hunner tijd aan de orde komen om als mijn kampioenen te dienen waar ik het gebruik en misbruik van de vaderlandse poëzie behandel.

Voor de kenners van taalkunde in binnen- en buitenland hoef ik niet de Nederlandse dichters te noemen die Grieks of Latijn schreven, maar Van Halen heeft (hoewel hij die talen niet beheerst) wel hun portretten geschilderd, en mij gevraagd (om tenminste) hun namen te melden, om de Nederlanders te laten horen hoezeer hun geleerdheid door buitenlanders geëerd werd, in de poëzie die ze schreven om de Nederlandse jeugd door de oudheid te onderrichten. Hij acht ze inderdaad zeer hoog, maar van velen van hen wist hij toch geen portret te bemachtigen. Typisch voor een tijd waarin de geleerdheid niet geacht wordt, waar vaders hun kinderen liever mooi zien paardrijden, een dansje leren of vechtsport leren, dan vlijtig studeren – maar het verbeteren van de eeuw is mijn werk niet, daar schoten de zeven wijzen al tekort.

Noten: oudheidkundig (o.a. over de wereldwonderen die niet meer bestaan, maar waar we dankzij Meursius nog iets van weten), historisch, o.a. over het vrouwtje van Loosduinen; woordverklaringen, bio- en bibliografische gegevens; ook een verdediging van Hooft met

34 Govard Bidloo, *Joost van Vondels lykestacy, by wijze van voorspel, gepast op zijn Joseph*. Amsterdam, Jacob Lescaijle 1679.

betrekking tot diens prosodie. Het is waar, metrisch is hij soms wat vrij, zoals in de brief van Menelaos: ‘vermomd in pluimgewaad van zoet-zingende zwaan’, en hij schrijft wel eens ‘man groot’; dikwijls verandert hij woorden of woordvolgorde om het rijm. Maar ten onrechte wordt hij o.a. om zijn woordspel (paronomasia) berispt. Ook het gebruik van parallelismen wordt hem verweten (net als Cats), terwijl dat toch mooi is. Maar moet alles soms altijd gelijk blijven? Hier spreekt niets dan de tirannie van de mode. En waar halen ‘onzer dagen stippen-punten- en snedenzifters’ de autoriteit vandaan om mensen die hun gewoontes niet volgen de les te lezen. Niet dat het verkeerd is om voorzichtig fouten aan te wijzen om die zo te leren vermijden.

Agtste boek (p. 94-111)

Onlangs betoogde ik welke grote geest in een dichter moet wonen, die God wil eren en de mensen wil stichten, en vooral hoeveel studie ervoor nodig is. Toch bestaan zulke dichters, en wel zoveel dat ik er met verlof van de lezer een aantal uitlicht van wie niemand kan zeggen dat ze ten onrechte hier genoemd worden. Om de Nederlandse poëzie te doen herleven, zijn ze hier opgenomen in het Panpoëticon.

Wie noem ik als eerste? Ik hoor niet graag nog eens dat ik namen ten onrechte oversla. Daarom volg ik nu de mode van de tijd en maak er een loterij van, en wie trek ik als eerste? Camphuizen [1586-1627]! Vergelijkbaar met Coornhert in bekwaamheden (ambt, dicht, penseel, godgeleerdheid, christen-zedekunst), maar evenzeer in leed: vervolgd en verbannen. En toch onkreukbaar. Maar laat ik hier niet zijn biograaf Rabus [1660-1702] overschrijven, wie dat verhaal leest houdt het niet droog: wat een standvastigheid en plichtsbefes! Wat zijn poëzie betreft, zonder vleien (dat kan ik niet eens): niemand heeft geestelijke stof en christelijke moraal beter in dicht behandeld dan Camphuizen. Laat mij één vers zien waaruit het tegendeel zou blijken. Geen spoor van liefdespoëzie, ik hoef hem dus niet de mirtekroon op te zetten, die tegenwoordig door de overvloed aan bruiloftszangen ook niet meer gevlochten kan worden.³⁵ Ook de bloedige lauwerkrans hoeft hij niet te krijgen, hij distantieert zich uitdrukkelijk van oorlog, ook ter verdediging, en van elke overheid die geweld hanteert. Daarom voor hem ook niet het eikenloof. Maar ik zie in mijn gedachten voor hem een monument in het rijk des hemels, waar alle heiligen hem zullen eren. Daar zal hij de vrede vinden waar Seneca, Zeno, Plato en Cleanthes geen weet van hadden omdat ze Christus niet kenden (hoewel zij zeer ten onrechte door sommigen tot heiligen worden verheven). Zijn gedichten zijn ernstig en lieflijk, de woorden passen op de melodieën, waardoor de ziel wordt meegevoerd. Zal ik als dichter hier niet een Parnassus voor Camphuizen oprichten? Nee! Die onzin past hier niet; hier wordt de ware God vereerd.

Geleerdheid maakt mensen soms een beetje verwaand – we zien het zelfs aan Paulus.³⁶ Maar bij Camphuizen was daar geen sprake van; hij wees alle ambten af, zelfs binnen de kerk. Maar niet meer hierover, het dwaalt te ver af en ik wil ook niet de indruk wekken dat ik zijn rijm misbruik. Wel nog lof voor zijn psalmen,

³⁵ Omdat mirtekranen zo overdadig werden uitgedeeld (in de overvloed van bruiloftsdichten destijds) dat er een schaarste aan de plant zou zijn?

³⁶ Vgl. 2 Cor. 12.

dat is zeker stof voor het Panpoëticon. Maar dat is gevaarlijk terrein, zoveel Nederlanders hebben zich daaraan gewaagd. En zeker moeten we oppassen hier neer te zien op [Philips] Marnix [van Sint Aldegonde, 1540-1598] en [Petrus] Datheen (c.1531-1588) vanwege de taal en stijl van hun tijd; zij waren de eersten en hadden daarmee de moeilijkste taak.

Wat zouden jonge dichters (van tegenwoordig) hier niet kunnen uitweiden over Apollo en Parnassus! Maar wij vermijden het om Belial met Jezus te vermengen en vergelijken de psalmberijmers liever met de heiligen uit de Bijbel. Wie van de Bataafse dichters hier de prijs behaalt, zal ik niet proberen te bepalen; iedereen heeft hier zijn verdienste. Oudaan heeft Datheen deels uit de doopsgezinde vergaderingen verdreven; zelfs de Zeventig [van de Septuagint-vertaling] waren niet volmaakt in taal en stijl. Moge de liefde hier zegevieren.

Ik weet niet, hoewel ik veel talen ken, hoe vaak de psalmen in andere talen zijn berijmd. Maar het ziet er niet naar uit dat andere volken ons hierin voorbijstreven: 'Ere zij God overal waar deze psalmen gezongen worden; Rome mag trots zijn op zijn castraten en violen, maar het Panpoëticon is in Holland'. En daar komen nog heel veel Nederlanders bij die de psalmen in het Latijn hebben vertaald of toegevoegd, in (het beste) Latijn uit Caesars tijd.

Over muziek in de kerk. We zien vaak dat bepaalde zaken helemaal worden afgekeurd omdat er soms misbruik van wordt gemaakt. In de roomse kerk wordt (te) vaak muziek gemaakt: is dat een reden om het in onze kerk helemaal niet te doen? Dan zouden de psalmen voor niets zijn geschreven, het is ook tegen de bijbelse geboden. Camphuizen bestrijdt de afgoderij in de poëzie, maar nooit de dichtkunst zelf, voor zover die tot christelijke deugden opwekt. En velen zijn hem daarin gevolgd. Verzen worden ook goed onthouden en maken meer indruk op ongeletterden. Vooral poëzie over Goede Vrijdag moet hier genoemd worden.

Wie zal ik nu als eerste geestelijke dichter na Camphuizen noemen? Op gezag van Hooft wijs ik Martinius [Franciscus Martinus, 1611-1653] aan, en wie zou zich daartegen verzetten?³⁷ Die zou met schande overladen worden. Het is een oeuvre waarin heidense liederen een christelijke inhoud hebben gekregen en het is vol kenmerken die leken of geleerden in de ziel kunnen raken. Ik denk zelfs dat heel wat dichters hun vondsten aan hem ontleend hebben. Wat is er niet veel geschreven over de armoede, de plaag van de dichters. Maar is ooit ergens opgeschreven dat de 'geest' van een zo grote dichter als Martinius verkocht is geweest als pakpapier? Dat zeggen zijn nakomelingen; misschien wisten ze niet wat ze deden want zulke boeken voor zo'n doel te verkopen (voor zo'n kleine winst) zou onvergeeflijk zijn.

Wat een rijkdom aan 'evangelische en profetische' gedichten in het Nederlands, waarin het stichtelijke, zedige en godsdienstige een constellatie vormt met het aangename en zoete. En dat zijn de essenties uit de hemel van de dichters en daarom noemt Plato de dichters goddelijk geïnspireerd, ze vestigen de waarheid op de vriendelijke manier van de muzen. Hoeveel predikanten zijn er niet in Holland die hierin uitmunten! Ik zou ze graag allemaal naar verdienste roemen, maar ik ken ze niet allemaal en noem één voor allen: Willem Sluiter [1627-1673], hoewel

³⁷ Vgl. Hoofts lovende woorden over Martinius in een brief van 20 april 1645 aan Barlaeus (Hooft, Briefwisseling, ed. Van Tricht, nr. 1265).

zijn portret nog niet in het Panpoëticon is opgenomen. Twintig lofdichters (onder wie Vollenhove) garanderen de juistheid van mijn keus. Hoe zal ik beschrijven wat Sluiter deed in Eibergen? Zijn ambtsvervulling laat ik hier buiten beschouwing, die is ter beoordeling van zijn kerk, maar wat deed hij in zijn schaarse vrije tijd? Niet spelen en slapen, maar ‘de poëzie was hem een zoet verpozen’. Niet die ‘hoog-gelaarsde’, bespat met bloed, ook geen stroomdichten enzovoort: het buitenleven was zijn thema en de eenzaamheid, in de geest van Thomas a Kempis en Musius. Hij bestraft de wereldse ijdelheid en laat de mensen kennismaken met de ware ‘kostbare dwaasheid’ en met het smakelijke bitterzoet van Hofwijck, Ockenburg en Zorgvliet.³⁸ Zie zijn winter- en zomerleven maar vooral ook de gezangen die hij schreef als voorbereiding op zijn dood, die hij zijn doodskleed noemde (heel wat beter dan het doodskleed waarmee Saladin zijn troepen voorging).³⁹

Hier moet ik niet alleen protestanten noemen. De waarheid gebiedt te zeggen dat Hesius [Willem van Hees, 1601-1690], ook al was hij een Jezuïet, ‘de christendeugden van het drie-gezusterschap zin-beeldelijk heeft vertoond in lieve tafferelen’ waarin [slechts?] een schaduw van bijgeloof speelt. Laat geen protestant mij hier verdenken van veinzerij. Sluiter schrijft tot eer van de maagd Maria, maar zonder haar te vergoddelijken; dus de roomsen hebben geen recht ons te beschuldigen van onvoldoende eerbied. Laat Van Halen snel een portret van Sluiter schilderen, niet met een lauwerkrans maar met een krans van veldbloemen, en met een olijftak.

Noten van allerlei aard, toelichtingen, uitweidingen o.a. over de symboliek van de olijftak, ‘een al te schoon en bloemrijk veld vol aloude gedenkwaardigheden op de poëzie, en wel zakelijk toe te passen, om er zonder aanmerking door te rennen [...] doch ik vreze dat deze buitenstap den lezer zou verdrieten’. Over Latijnse psalmbewerkingen door katholieken; over Huygens die zich met zijn punt dicht over Datheen ‘grof vergrepen’ heeft;⁴⁰ over de psalmberijming van Hendrik Gijzen [ca. 1633-1693], die uit 17 verschillende berijmingen telkens de beste regels gebruikte.⁴¹ En meer over Martinus; ik heb van hem een ochtend-, middag en avondgebed, overgeschreven door mijn vader van een autograaf; als Hoofd dit had gekend dan had hij niet gezegd dat hij Huygens altijd hoger aansloeg. Ook in het ‘Digter-legitimé’ doet Martinus voor niemand onder, ‘Ten aanzien der Hoogdravende Styl, Zinryke vindingen, en Toepassingen’.

38 Bidloo refereert hier aan diverse teksten die Willem Sluiter schreef over het buitenleven, in het voetspoor van Huygens, Westerbaen en Cats. Bijvoorbeeld *Buiten-leven aenwijsende, hoe men op een slechte en eensame plaats [...] vernoegt mag leven*. Delft, Jacob van der Beeck 1668.

39 Willem Sluiter, *Christelijke doodts-betrachting, bestaende in de verscheiden Sterf-gesangen [...] Tweede druk*. Delft, Cornelis van Heusden, 1677. De verwijzing naar Saladin ontgaat ons.

40 Van 22 januari 1656, vgl. <http://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Huygens/HUYG56.html>, 1656: 169 (iedereen is ermee tevreden behalve God).

41 Hendrik Ghijzen [ca. 1633-1693], *Den Hoonig-raat der Psalm-dichten ofte Davids Palmen met d' andere Lof-sangen, gestelt op sang-maate en Afdeelingen, in de Nederlandsche Kercke gebruyelyk, en vergaadert uyt de seventien berijmde Psalm-boeken van P. Dathenus, Ph. de Marnix [enz.]. Geheel op nooten en op een sleutel gestelt [...]*. Amsterdam, G. Borstius, 1686.

Negendste boek (p. 111-129)

Afwisseling is altijd welkom. Daarnet genoot ik van het lieflijke geluid van Sluiter, zonder me bezig te houden met diens schrijfstijl, nu verlang ik naar verheven poëzie. Soms zijn sterke kruiden gewenst, maar eenvoud is ook altijd goed zolang er ‘sap en kracht van brave vinding’ in is te vinden. Het Panpoëticon toont mij Vollenhove. Niet iedere dichter kan wat hij kan: vermaak bij nut stichten. Denk aan zijn *Kruistriomf*; zijn lijkdichten die de tranen doen vloeien, zijn vriendelijke vermaningen, zijn kuise bruiloftsgedichten, zijn verheven heldenzangen.⁴² Naamspelletjes vind ik meestal iets voor afgesleten gelegenheidsgedichten, maar Vollenhoves naam verwijst naar zijn verdienste, dit verzwijgen zou eerder onbeschaafd zijn en het wel noemen betekent niet dat ik van onbegrensde loftuitingen houd. Ouders hebben altijd betekenisvolle namen voor hun kinderen gezocht, maar nu neemt elke kinkel met geld er aanstoot aan als hun zoon niet met een adellijke titel wordt aangesproken. Ik wens iedereen geluk met zijn rijkdom, hoe ook verkregen, maar uiterlijk vertoon van rijkdom maakt iemand niets meer waard dan als burger gegroet te worden. Alleen de overheid komt voorrang toe, en de ouderen, en al degenen die dat wettig toekomt. Wie meer eist dan hij verdient wordt terecht uitgelachen.

Dat was een lekkere koek, gebakken door Vollenhoves geest.⁴³

‘Mij smaakt in poëzie gekruide mannenkost’. Wie komt hier volgens mij de hoogste lof toe? Ik heb lang moeten wachten tot ik de *Poëzy* van Arnold Moonen [1633-1711] onder ogen kreeg, ik had nauwelijks iets anders van hem gezien dan een verspreid lofdicht.⁴⁴ Maar zijn afbeelding onthult al veel over hem en inspireert mij. Zijn werk is vol ‘snedige vindingen in dichtmaat, stijl en taal’. Ik wil de roem zingen van de hemelse gezangen van Moonen, maar hoe? Uitvoerig? Nee! Beknopt? Nog minder; dan doe ik geen recht aan de geest, ziel en zin, die vaak ‘aan een woord hangen’. Dus ik verontschuldig me: wie kan, als Moonen zijn herders laat doen, iedereen precies laten zeggen wat hem past? Zijn herdersscènes zijn lieflijker en aanschouwelijker dan die van Guarini, Dante, Petrarca, Casa,⁴⁵ ja men mag hier zelfs Longus noemen. En waarom? Omdat het bij die schrijvers alleen om lust en liefde gaat en bij Moonen over deugd en zaligheid. Moonen bezingt de Overijsselse adel zo dat Alexander jaloers zou worden. En wie had gedacht dat echt-, verjaar- en lijkdichten weer met zoveel nieuwe vindingen zouden stralen dat ze als nieuw lijken? Moonen heeft iedereen iets te bieden. Maar volmaaktheid is ook bij hem niet te vinden. Kijk eens naar zijn ‘Pestdrank aan Amsterdam’: dat kan toch echt niet zo. Alsof Overijssel niet ook door de pest geplaagd werd. Ik ga hier uitvoerig op in, de eer van mijn vaderstad is in het geding! En het staat me tegen om Gods oordeel naar eigen voordeel uit te leggen. Meer hierover, in dat verband ook over Anslo’s ‘De Pest tot Napels’ en over het debat over de ‘levenspaal’.⁴⁶ Als ik Moonen had gekend had ik hem hier zeker ernstig op aangesproken.

42 Joannes Vollenhove, *Kruistriomf*. Amsterdam, weduwe Abraham de Wees 1656.

43 Onduidelijke passage. Misschien een geforceerde brug van de opmerkingen over mode en rijkdom naar de passage over smaak die volgt.

44 Arnold Moonen, *Poëzy*. Amsterdam, François Halma 1700.

45 Giovanni Della Casa (1503-1556; overigens niet speciaal bekend als auteur van pastorale poëzie).

46 Zie noot 21.

Laat de dichter, die hemelzang wil schrijven, zich naar deze twee voorbeelden richten (dus: Vollenhove en Moonen).

Nu wil ik eindelijk een belofte nakomen: ik zou mijn achting uitspreken voor het werk van de voornaamste Panpoëten, hoezeer er tegenwoordig ook tegenaan geschopt wordt door wufte jongeren, die de dichtkunst zien als een kampioenschap ‘letterkraken’ en ‘woorden heftig te laten snorren’; die een vergissing beschouwen als hoogverraad, en die een dichtkundig onderzoek de vorm geven van een schampere satire, zogenaamd geschreven in Apollo’s raad.⁴⁷ En als ze een kleinigheid op het spoor zijn, wat juichen ze dan, zoals de Atheense sycofanten juichten als ze de diefstal van een vijg op het spoor waren. Nu gaat het om een hapering of een smetje in een mooi gedicht. Maar ons gaat het in de poëzie om vindingen en kracht van redenering en om natuurlijke representatie van de hartstochten, niet gezocht en verwrongen; daar gaat het om in de poëzie [???]. Wie gaat er boven Huygens of Hooft, elk onvolprezen op zijn eigen terrein? Want één man kan niet in alles volmaakt zijn – ik durf zelfs te zeggen dat Pindarus in het treurspel nooit onvergelijkelijker was geweest dan Hooft ‘in sterke uitdrukkingen van de zaken met de woorden’, natuurlijk, zielroerend enz., passend op de uitgebeelde hartstochten en karakters. En wie meent dat hij Huygens zou kunnen evenaren op diens gebied, zowel in zedelijke als geestelijke stof, in beknopte spreuken, zacht of scherp naar vereiste? Wie kan overtuigen als hij? Probeer zelf maar eens gedichten te schrijven met zoveel ‘kern, en merg, en pit van zaken’, de ziel der poëzie. Als jongeman las ik zijn *Oogentroost* zo dikwijls dat ik het spoedig uit mijn hoofd kende en als ik Huygens ontmoette nam ik altijd mijn hoed af, en ik hoopte door oefening en studie deze ware letterheld na te kunnen treden, als iemand ooit die naam verdiende.⁴⁸ Maar welke boze geest, Huygens, heeft u aan het eind van uw leven verleid tot het schrijven van zo’n bordeelspel!⁴⁹ Niet dat men altijd zwaar op de hand moet zijn, maar was hij maar standvastig gebleven! Wie evenaart uw *Hofwijck* en *Zeestraat*?⁵⁰ Dat de sneldichten niet allemaal even fijnzinnig zijn laat ik passeren. Maar die kritiek moest eruit. Waarschijnlijk had hij ook berouw, als koning Salomo, en schreef hij daarom na de klucht de spreekwoordenverzameling ‘Spaensche Wysheid’.⁵¹

Nu zie ik het portret van iemand die toont hoe wisselvallig het lot van dichters is. Eens gekroond met mirten en laurieren en stralen van Apollo, nu beroofd van die glans: ik zie het als mijn taak om de verdiende lof van de doorgeleerde Cats te zingen en hem te redden van roddel en onkunde. Hoe durft men te zeggen dat hij voor kinderen schreef, voor vrijsters, niet voor mannen, en zonder ware poëzie? Voor dichten geldt maar één algemene regel: dat de taal aangepast moet zijn aan het onderwerp. In het vertellen van geschiedenissen is weinig ruimte voor opsmaak. Rijm (‘laatster-woorden-klap’) en maat dragen het grootste gedeelte van de

47 Doet denken aan een gedicht uit de sfeer van de Poëtenoorlog, maar we herkennen geen concrete tekst.

48 Constantijn Huygens, *Eufrasia. Oogen-troost, aen Parthenine, bejaarde maagd: over de verduystering van haar een ooge*. Leiden, Elzevier, 1647.

49 *Tryntje Cornelis. Klucht*. ’s-Gravenhage, Adriaen Vlack, 1657.

50 Constantijn Huygens, *Vitaulium. Hofwyck. Hofstede vanden heere van Zuylichem onder Voorburgh*. Den Haag, Adriaen Vlac 1653; Constantijn Huygens, *De zee-straet van ’sGravenhage op Scheveningh*. Den Haag, Johannes Tongerloo 1667.

51 Uitgegeven in *Koren-bloemen*. Den Haag, Adriaan Vlack 1658.

werken van Cats, en daarom beleven de meeste mensen er tegenwoordig geen genoeg meer aan omdat zij op ‘vinding en toneeltaal’ zijn gespist; daarom lijkt het hun geen echte poëzie. Net als die van [Marcus Annaeus] Lucanus, die wel heel verheven is maar dicht bij de geschiedenis blijft.⁵² Maar als men beseft dat het Cats niet ging om vinding maar om zedelijke en geestelijke lessen, en om eenvoud, dan is het goed. Overigens heeft hij in zijn liefdesgeschiedenissen wel degelijk aangepaste ‘verzieren’. Maar laten we zonder vooringenomenheid oordelen: wat een wijsheid, wat een taalrijkdom, wat een schat aan spreuken en beschrijvingen! Bij hem niet ‘het innigste’, maar wel ‘het meeste’ van de ziel der poëzie. Zo verdient ook hij een plaats in het Panpoëticon.

De mode beheerst ook de poëzie: wat in de vorige eeuw volmaakt werd gevonden, heet nu te walgelijk om te lezen. Toen ik jong was, werd Aristoteles vereerd, hij werd afgelost door Descartes die de sleutels van de wijsheid in zijn handen zou houden en tegenwoordig is het Newton die de scepter zwaait en wordt zijn voorganger hard uitgelachen. Niettemin zijn er voor het rijmen wetten die altijd gelden: zorg ervoor dat de klemtonen zoveel mogelijk natuurlijk vallen. De gewone spraak heeft een bepaald ritme; in het vuur van zijn enthousiasme verliest de dichter dat wel eens uit het oog, zoals een paard in volle galop ook niet altijd even mooi loopt. Daar tilt men niet te zwaar aan, zolang de ruiter maar de baas blijft. Maar het is dus wel lofwaardig als een dichter zijn verzen niet laat ‘stoten’, hoewel dat soort fouten niet zo erg zijn als het missen van de vindingen.

Al naar gelang men een zin uitspreekt verandert de betekenis. Maar nu lees ik bij Plato dat dichters in zijn tijd ook rijmde, en met lof, maar dat het vanwege het grote effect gereserveerd was voor tempelzangen. Zo is het trouwens bij alle volken (al geldt het niet voor de Koran): de diepste wijsheid wordt in rijm uiteengezet.

Hier is (Reyer) Anslø, op wiens verzen alleen vitters en spinnekoppen iets aan te merken kunnen hebben: net als op Huygens was ik al jong op hem verzot. Bijbelstof vol bloeiende zinspelingen en bondige spreuken; taal en stijl zo hoog als lieflijk en zachtvloeiend, precies waar nodig; zo goed dat ik zijn geest graag bij het middag- en avondeten te gast had. De wijze waarop hij het sterven van de Heiland beschrijft is zo dat het hart krimpt ook als je de verzen zonder aandacht leest. Maar Anslø, hoe kon u de vrije (remonstrantse) kerk verlaten en slaaf van Rome worden? Voorbeeld van Christina van Zweden?⁵³ Het oordeel is niet aan mij, maar Van Halen heeft u voor het Panpoëticon vereeuwigd. Uw Parijse brui-loft deed uw carrière in de kerk geen goed en ook zocht u de verkeerde patroon, zodat u zonder kerkelijk ambt stierf.⁵⁴ Maar dat is allemaal niets ten nadele van zijn poëzie en kan niet afdoen aan mijn lof. Democritus maakte zichzelf blind om beter te kunnen ‘zien’: Anslø liet een soort kamerscherm opstellen als hij dichtertelijke inspiratie kreeg. Wie schrijft verzen die zowel in vindingen, stijl, maat als in het geringe aantal stoplappen die van Reinier te boven gaan? Ook in ‘zinspelingen’ en in de formulering van toepassingen, en eigen vondsten die [de lezer?] nut en [hemzelf?] eer brengen.

⁵² Lucanus (39-65) gold als het standaardvoorbeeld van de dichter die wel verheven taal, maar geen ‘fictie’ bood.

⁵³ Die ook katholiek werd. Vgl. Reyner Anslø, *De Zweetsche Pallas, of Wysheit van Kristina*, 1649.

⁵⁴ Reyner Anslø, *Parysche brui-loft. Treurspel*. Amsterdam, Paulus Matthijsz 1649.

Noten van historische en oudheidkundige aard, anekdotes; o.a. achtergrondinformatie over de sycofanten in Athene die erop moesten toezien dat er geen vijgen werden geëxporteerd en die die mensen wat graag op overtredingen betrapten.

Tiende boek (p. 129-150)

[Jacob] Westerbaen [1599-1670] haalt de top in allerlei genres, en is boven alles te prijzen om zijn vertalingen, waarin hij Vergilius, Ovidius en Terentius ontsluit tot hulp van de poëzie van zijn landgenoten. Zijn werk is nuttig en leerzaam door schrandere vindingen op allerhande stof, in zijn vertaling van de *Lof der Zotheid* en in *Ockenburg* doet hij iedereen (het Hof, de Raad en de Kerk) zijn plicht kennen en tevreden te zijn in zijn staat, zodat geestdrijvers zich niet in het staatsbewind mengen en niet de soevereiniteit van de Staten aantasten, waarvoor men goed en bloed offerde en in ballingschap ging – vroeger was het de paus en nu zijn het de predikanten die hier een bedreiging vormen.⁵⁵ Lees maar Westerbaens *Krankentroost* en *Ogenzalf*.⁵⁶ Ter ontspanning schrijft hij dan zijn ‘straffeloze en zoete’ minnedichten. Was zijn pen maar gebroken toen hij zich zette aan de geile vuiligheid van zijn puntgedichten, die de jeugd tot losbandigheid aanzetten! Zulk misbruik maakt de hele dichtkunst verdacht, en wie genoot van uw psalmberijmingen neemt nu toch weer zijn toevlucht tot het ‘laffe gelijm’ van Datheen.

Nu naar mannen van wie het werk niet zulk vergif bevat; en men vindt het wel goed dat ik begin met mijn vaderstad. Want Utrecht is wel trots op [Lukas] Rotgans [1653-1710] maar hij werd geboren in Amsterdam. Dichters worden geboren, niet gemaakt. Denk aan scènes uit Rotgans’ *Zedelessen*, waarin hij niet alleen meer een hoofdpoëet, maar een hoofdprediker is.⁵⁷ Rotgans beoefent de afgesloten genres als bruiloft- en verjaarsgedicht maar zelden – er is ook geen eer meer aan te behalen. Hij schrijft liever over Hollands helden, veldtochten en veldslagen, waarvan hij (als oud-militair) ook verstand heeft (je hoort het dreunen). Toen hij als militair geen carrière kon maken, kwam de dichtlust weer boven en schreef hij *Eneas en Turnus* en *Scilla* voor de schouwburg.⁵⁸ Wel is het de vraag of een *Boerenkermis* hier past, maar die werpt geen smet op zijn reputatie van ‘panpoëet’: zulke stof hoort vanouds tot de dichtkunst, het komt in de buurt van het blijspel; zo vermaakten grote mannen zich van zwaardere arbeid; zo trachtten ze ook lezers te vermaken die vooral op sensatie uit zijn.⁵⁹ Boccacini en Sbarra zouden in deze tijd hun werk opnieuw moeten schrijven om de aandacht te trekken; het debat over ‘lang haar’ zou weer helemaal over moeten en Herkmans zou opnieuw over de kaalheid moeten schrijven.⁶⁰

55 Erasmus, *Lof der sotheyd*. Den Haag, Anthony Jansz, Johannes en Pieter Tongerlo 1659 (vert. Jacob Westerbaen); Jacob Westerbaen, *Arctoa Tempe, Ockenbvrg*. Woonstede van den heere van Brandwyck inde clingen buyten Loosdvynen. Delft, Arnold Bon 1654.

56 Jacob Westerbaen, *Krancken-troost voor Israel in Holland*. Gedrukt buyten Geneven 1663; Jacob Westerbaen, *Oogh-zalf voor het verblinde Israel*. Gedrukt buyten Geneve 1664.

57 Lukas Rotgans, ‘Zedelessen, uit de oude verdichtselen getrokken [...]’. In: *Poëzy van verscheide Mengelstoffen*. Leeuwarden, François Halma 1715.

58 Lukas Rotgans, *Eneas en Turnus, treurspel*. Amsterdam, François Halma 1705; Lukas Rotgans, *Scilla, treurspel*. Amsterdam, Pieter Rotterdam 1711.

59 Lukas Rotgans, *Boerekermis*. Amsterdam, Samuel Halma 1708.

60 Trajano Boccacini (1556-1613) en Francesco Sbarra (1611-1668), auteurs van satirische werken.

Goed dat ik hier Elias Herckmans [1596-1644] noem, terecht opgenomen in het Panpoëticon: in stijl en maat groots, in vindingen aardig, gebaseerd op kennis van de Romeinse en Griekse oudheid; verzen afgestemd op de stof. Zo zingt niemand beter dan hij de lof der zeevaart.⁶¹ Hij vraagt niet om bijstand van de Muzen, maar van Noach.⁶² Het is een smakelijk banket voor iedereen die enig gevoel voor poëzie heeft: het beste uit de Nederlandse traditie, gekruid met de geurigste specerijen van de oudheid. Meer over de inhoud van zijn zeevaartgedicht. Voor mij is alles wat hij dicht ‘een voedende pastei vol keest (voedzame inhoud, merg) en geesten van verheven poëzie’, wie dat niet smaakt eet in het dagelijks leven distels of varkensvoer. Ik kende alleen nog zijn *Lof der zeevaart*, maar terwijl ik een van zijn beeldende scènes lees (een vloot wordt bij Huisduinen uitgezwaaid) krijg ik zijn *Lof der kaalkoppen* in handen, zo vol bloeiende gedachten als men in een heldendicht verwacht; het is opgedragen aan Huygens en mag zeker naast het *Kostelick Mal* genoemd worden.

Eenzaamheid is een soort dood – ik ervaar het dagelijks. Ik hoor nooit de dingen waar de mensen over praten. Alleen de wekelijkse leugentrompet dringt tot mij door,⁶³ waar ik vaak niet blij van word; maar ik heb toch geen invloed, en als ik dat besef vergaat me ook de lust aan mijn grootste tijdverdrijf: oud of nieuw nieuws lezen. Wat kan het mij ook schelen wie er in Sicilië de baas wordt, zolang onze welvaart maar niet wordt bedreigd. Hoezeer die vorsten ook tegen elkaar strijden, uiteindelijk zijn ze er vooral op uit de vrijheid te onderdrukken. De lezer vergeve mij deze uitweiding, die niets met het Panpoëticon, maar wel met ons Pan-ariston (Gemenebest) te maken heeft.

Brouerius [Mattheüs Broërius van Nidek, 1677-1743], doof als ik ben, hoor ik uw *Tong*.⁶⁴ Als ik die vroeger had leren kennen, dan had ik allang een gedicht geschreven namens Erasmus om deze nazaat van zijn *Tong* [*Lingua*, 1526] te begroeten. Het biedt aanschouwelijke zinnebeelden, met kracht van eigen vinding en aloudheidkundigheden waar geleerden hun geest aan scherp en die een les bevatten voor beginners, de leren hun tong te beheersen en geen kwaad te spreken over hun vrienden, laat staan over de dichtkunst van een vroeger eeuw, die meer ware dichtkracht heeft dan het geschreeuw van de (hedendaagse) ijdeluiten. Dat leren ze niet van Brouerius, een rechtsgeleerd dichter zoals er maar weinig zijn. Als rechtvaardigheid betekent: ieder het zijne geven, dan geef ik hier aan Brouerius’ *Tong* de lof die hem toekomt. Als Eva hem gekend had, had ze niet in de appel gebeten. Hopelijk schrijft Brouerius behalve over de ondeugden van de tong ook nog eens over het heil dat een vrome tong in de wereld brengt, zodat hij een tweede maal in het Panpoëticon mag worden begroet.

Ik zie in Nederland heel wat dichters zonder hogere opleiding of talenkennis.

Elias Herckmans, *Enconivm calvitii. Ofte Lof der kael-koppen*. Amsterdam, Jacob Pietersz Wachter 1635. Bidloo’s gedachtensprong kunnen we niet goed volgen.

61 Elias Herckmans, *Der zee-vaert lof handelende vande gedenckwaerdighste zeevaerden*. Amsterdam, Jan Fredericksz Stam; Jacob Pietersz Wachter 1634.

62 Herckmans’ zesdelige *Der zee-vaert Lof* bezingt de geschiedenis van de zeevaart vanaf de Ark van Noach tot zijn eigen tijd, daaraan refereert Bidloo als hij stelt dat de auteur zijn inspiratie eerder bij Noach dan bij de muzen zoekt.

63 Waarschijnlijk doelt Bidloo op kranten.

64 Mattheüs Brouërius van Nidek, *Zederyke zinnebeelden der tonge*. Amsterdam, Johannes van Oosterwyk; Hendrik van de Gaete 1716.

Net als in de schilderkunst gaat het er in de poëzie om de natuur te volgen en daar is geen onderwijs voor nodig. Maar als de natuur een misvorming voortbrengt in mensen, dan is de echte meester degene die zulk kwaad door een vinding met iets moois weet te bedekken, en die zijn eigen werk weet te versieren met iets uit het werk van grotere meesters. Laat de Bataafse dichters die geen tijd of moed hebben talen te leren net doen als die schilders, zo leert men over allerlei stof op de juiste wijze te dichten. Wat heeft Claes Bruin [1671-1732] op die manier niet te bieden! Hij heeft zoveel geoefend dat men bijna zou denken dat hij stiekem toch Grieks of Latijn of Italiaans heeft leren kennen. Maar nee, hij is een oprechte Batavier; hij noemt zichzelf ook gewoon Claes Bruin, anders dan heel wat boerenkinkels met een ambt (hoe klein ook), ja zelfs geletterden die hun naam vergrieksen of verlatijnsen. Ik ben niet jaloers op Ludolf Smids en anderen die al een lofzang op Claes Bruin hebben geschreven, maar Smids heeft me wel het gras voor de voeten weg-gemaaid met zijn lof op de *Zedelessen* en het *Tafereel der godvruchtige vrouwen*.⁶⁵ Toch een woord van lof over Bruins *Arcadia*, al heb ik bezwaar tegen het gebruik van de naam *Arcadia* voor de door u bezongen gewesten. Dat is een schraal, armoedig land, slechts bewoond door herders en boeren.⁶⁶ U kunt de Vecht, de Maas, de IJssel en de Rijn toch niet op een lijn stellen met die twee pisriviertjes in *Arcadia*? En nu is het door de Turken veroverd en verwoest. Dat zeg ik ook tegen Sidney en Sannazarro: ik prijs hun gedichten om de aangename vindingen, maar hier doen ze de waarschijnlijkheid geen recht.⁶⁷ Waarheid is natuurlijk niet nodig in poëzie, maar wie *Arcadia* roemt boven het vaderland moet beseffen 'dat er iemand is die Eneas in het zondags pak heeft gestoken'. Het kleine wordt door dichters en schilders altijd met het grote vergeleken; zo kunnen we Gelderland of Kleef met *Campania* of *Gosen* vergelijken: dat waren wel kleine landen, maar groot in zegen. Maar iets groots met zo iets simpels te vergelijken, dat is tegen de geest van [Gerardus Johannes] Vossius' [1557-1649] *Rhetorica* en *Poetica*. Vergeet dus *Arcadia* en dan zal ik u opnieuw toezingen. Nog iets: wees ook voorzichtig als u *Holland* met *Campania* wilt vergelijken, want dat grensde aan de onderwereld. Gebruik dan liever de naam *Thracië*, de plaats waar Jupiter Europa troostte. Dat is wel Turks, maar er heerst meer vrijheid dan in *Arcadië*. Nu staat Bruin op het punt *West-Friesland* te bezingen: laat u hierbij leiden door de pen en de geest van Smids. Ik was daar eens en stond in een rijke boomgaard met uitzicht op de oceaan, net als in het *Westland*. Claes Bruin, de Hollandse oudheden wachten tot u ze bezingt, het is nu het seizoen, de weg is goed!

Poëtische reislust: het beschrijven van tochten naar bos en beemd is bijzonder populair in de Nederlandse literaire wereld en deze reisliteratuur staat bovendien hoog aangeschreven. Maar maak er geen mythologische vertoning van waarin Mercurius en Silenus, Apollo en Diana trekken door naburige landerijen, want dan wordt het allemaal veel te fantastisch en ongeloofwaardig, als de ridderverhalen van *Amadis*.

65 De bundel *Zede-dichten* van Claes Bruin (eerste druk 1713, met o.a. lofdichten van Ludolf Smids) bevat o.a. een afdeling "Tafereel der godvruchtige vrouwen van het oude en nieuwe verbond".

66 Claes Bruin, *Kleefsche en Zuid-Hollandsche Arkadia, of Dag-verhaal van twee reizen, in en omtrent die gewesten gedaan*. Amsterdam, Johannes van Oosterwyk en Hendrik van de Gaete 1716.

67 Philip Sidney (1554-1586) en Jacopo Sannazarro (1458-1530) schreven beiden een gedicht onder de titel *Arcadia*.

Dicht- en schilderkunst zijn verwant. Een schilder legt geen eer in met heel precies geschilderde beestjes of vruchten of bloemen: de historieschilder beheerst licht en donker en perspectief. Dat geldt ook voor dichters: werk niet te lang aan details. Het kan altijd wel beter, en bovendien je stuit toch al gauw op je eigen beperkingen. Kijk maar naar Bredero: knap in kluchten, maar wat een mislukte treurspelen!

Dus, Bataven: let op waar u talent voor hebt. Ik vertoon u hier mannen die, ‘bij kern, merg en pit van eigen vernuft, taal van zovele volkeren voor u laten klinken’. Het is een tuin waarin u bloemen mag plukken zonder de planten te vernielen, en altijd met bronvermelding. Wat heb ik zelf plezier van dit advies, als ik Nederlandse dichters navolg die weliswaar geen talen kenden maar wie de dichtkunst als het ware aangeboren was. Ik ben geen vleier – in dat geval was ik allang rijk en voornaam geweest. Maar de waarheid en Nederlands vrijheid gaan mij boven alles. En ik spreek me niet uit over politiek of over kerkelijke kwesties of de koophandel; bovendien is er niet één dichter aan wie ik door (familie)belangen ben gebonden: ik doe soms net alsof het om kostbaarheden uit Afrika of het Zuidland gaat.

Lukas Schermer [1688-1711]: wat een verhevenheid in zijn heldendichten, die niet onder doet voor een van de nieuwe of zelfs oude dichters, Lucanus of Claudianus. Scènes uit zijn zegezangen: ze roepen de situaties levendig voor ogen. Even geslaagd is zijn spel *Meleager en Atalanta*, zijn originele bruiloftsgedichten in de vorm van herderszangen.⁶⁸ Graag had ik bijgedragen aan de treurdichten op Schermers dood, maar daar is het nu te laat voor, dertig lijd dichters gingen mij al voor. Ik schrijf mijn grafschrift in de schors van een beuk.

Noten van historische en oudheidkundige aard, woordverklaringen, toelichtingen, uitweidingen o.a. in het domein van de apotheker, Bidloos beroep.

Elfde boek (p. 151-164)

Van oudsher gold Afrika als de moeder van de monsters, maar nu verdient Frankrijk die titel, omdat zich daar allerlei gedochten hebben gevestigd die de voortgang van de geleerdheid bestrijden, zodat, als dat zo door blijft gaan, het afgelopen is met oudheid- en taalkunde. Ik denk nu aan die boekzaalgeschriften, waar ik de Bataafse jeugd graag van zou bevrijden. Boekwinkels en broodschrijvers maken ze zo aantrekkelijk mogelijk en de tot luiheid geneigde jeugd verliest erdoor de smaak van serieuze studie. Ze gaan af op uittreksels, waarvan er zoveel zijn dat niemand ze kan lezen, laat staan overdenken; zo leren ze helemaal niets. Ik heb niets tegen de hedendaagse geleerden in Frankrijk die ieder nieuw geschrift kritisch onderzoeken: dat wil ik zelf ook! Maar ik bedoel die armoedzaaiers die voor een grijpstuiver lovende besprekingen schrijven van knoeiwerk en aan de andere kant de beste werken uitvitten en veroordelen vanwege de geringste gebreken. Het kwaad vestigt zich niet ineens, maar het wordt steeds algemener, en zo worden werken die eens veroordeeld werden geaccepteerd, en andersom wordt prijzenswaardig werk misbruikt en dan willen de goeden er niets meer van we-

68 Lukas Schermer, *Meleager en Atalante*. Haarlem: Wilhelmus van Kessel 1710.

ten. Denk aan het woord sofist: eens een eretitel, maar toen de sofisten hun kennis en vaardigheden te koop aanboden was dat gauw afgelopen. Of ‘criticus’: nu een scheldwoord, vroeger een aanduiding voor een onbaatzuchtige geleerde.

Aanvankelijk traden critici verstandig op door de poëzie in bescherming te nemen tegen de onredelijke aanvallen van de filosofen. Zo toetste men Homerus, maar niet op streepjes en stippen of taalfoutjes, maar om de schatten van waarheid en wetenschap die erin schuilen aan het licht te brengen. Aristoteles haalde wel meer uit Homerus dan die er zelf in had gelegd; ik geloof ook niet dat Vergilius in de 4^e ecloga naar de Heiland wilde verwijzen, hoe vaak dit ook betoogd wordt. Zo hoog stonden critici bij de heidenen in ere! Geen wonder dat dat ook in de vroege kerk zo was: Tertullianus, Clemens, Origines, Hiëronymus, Photius waren critici. Ook later vinden we er zulke die niet voor de oude wijzen: ik noem vanwege de veelheid hier alleen Erasmus. Als ik slechts twee werken mocht lezen dan zou ik voor de Heilige Schrift en voor dat van hem kiezen, hoewel er veel meer goede schrijvers zijn, vaak vervolgd door de geestelijkheid. Zo werd Scaliger [1540-1609] gelasterd door Scioppius [Gaspar Schoppe, 1576-1649], die ook Vossius, Strada en De Thou hekelde. Als Diogenes een hond was, was Scioppius een Cerberus. Maar het liep slecht met hem af, zoals ook met sommige anderen van dat slag. Toch, eigenrichting is hier niet geoorloofd, en daarom waren er in Griekenland rechters voor dit soort gevallen van laster, en dat moesten altijd dichters zijn, zoals Ptolemeus van Egypte [309-246 v.Chr.] liet weten toen hij de bibliotheek van Alexandrië inrichtte. Het ging er bovenal om schrijvers in toom te houden en eigenrichting te voorkomen. De christelijke overheid volgde dit voorbeeld, zowel de roomse als de protestantse. En zo zijn boekzaalschrijvers die reputaties kapotmaken, hoe ze het ook inkleden, schuldig voor de wet. Hoe kan het dan toch dat pas nieuw uitgegeven boeken worden afgekraakt in zo’n Boekzaal, in plaats van dat het zorgvuldig onderzocht wordt? Vergelijk dat eens met de werkwijze van de Royal Society, met de zorgvuldige werkwijze van de genootschappen in Augsburg en Leipzig; ook in Frankrijk gebeurt het wel op de goede manier.

Boekzaalschrijvers verbeelden zich tegenwoordig alles te mogen zeggen. En het spijt me dat soms ook geleerde mannen hun pen voor zulke publicaties lenen, die toch in hun serieuze werk heel anders te werk gaan dan die broodschrijvers, die enkel zoveel mogelijk papier willen vullen. Zit er dan geen letterkennis bij onze boekzalisten? O ja, maar het gaat erom of die zich mag vertonen in de vorm van de allerstrengste en ongenadigste detailkritiek, over zaken van geen enkel belang. Maar zelfs als dat niet gebeurde, houden de boekzalen de jeugd toch af van de ware studie. Nu luisteren ze liever naar een boekzalist in het koffiehuis en de academie bezoeken ze alleen maar om er een bul te halen, die ze het gezag geeft om (als predikant, arts of advocaat) hun zakken te vullen. En zo toont het verval van de geleerdheid zich al in gediplomeerde meester-artsen: in hun bibliotheek vindt men geen Hippocrates, Galenus of Celsus, maar eendagsvliegen van wie de boeken voor geld zijn aanbevolen door de boekzalen. Voor de rest vinden we er komedies, romans en verzonnen historiën, allemaal voor het geld op de markt gebracht. En dat komt allemaal door die Boekzalen. Dat wil ik als goed Batavier maar even gezegd hebben. Hadden de grote uitgevers van vroeger het nog maar voor het zeggen: [Joan] Blaeu [1596-1673], [Christoffel] Plantijn [c.1520-1589], [Johann] Froben [c.1460-1527] dan zouden de studiën nog bloeien in volle glorie

en heerste nog de lust tot geleerdheid in de jeugd. Nog een ernstig gevolg: uit vrees voor een slechte bespreking kopen schrijvers de boekzalist om voor een positief stuk. Maar betaal dan liever om ze niets te laten schrijven! Want zo'n positieve bespreking strekt in de praktijk toch alleen maar tot schande. Kon een Harpocrates⁶⁹ de pen van de boekzalisten maar tot zwijgen brengen, dan werd er niet zoveel over letters, punten en strepen getwist. Maar tussen de theologische faculteiten wordt ook hevig getwist over kleine kwesties, en dat zou allemaal niet zo erg zijn als die twisten niet tot op de preekstoel werden uitgevochten en aanleiding waren om elkaar te verdoemen.

[noten, vaak uitvoerig, o.a. over de eer van het geslacht Scaliger, *contra* Scioppius, en over het gebruik en de etymologie van het woord 'Studiën': geen Nederlands, maar met opzet gebruikt; ook de Romeinen hadden er geen eigen woord voor. Ook het verhaal over de *Turksche Spion*]

Twaalfde boek (p. 164-190)

Ik heb de Bataafse jongeren die geen gelegenheid hebben vreemde talen te leren een lijst gegeven van voortreffelijke dichters die daar wel in bedreven zijn. Maar wie niet als eenvoudig soldaat in het strijdperk van de letteren wil optreden, moet zelf thuis raken in de oudheid. Ook als u al wat ouder bent: Coornhert en Vondel waren al op leeftijd toen ze ermee begonnen. En let eens op de latere treurspelen van Vondel, wat een verschil met het vroege werk. Maar men moet zich geen illusies maken: basiskennis van het Latijn voldoet niet. Als je iets belangrijks in de dichtkunst wilt ondernemen moet je diep in de grafgewelven afdalen zoals ik die in het Panpoeticon heb geopend. Alleen maar kunnen vertalen, van woord tot woord, is niet genoeg; nodig is inzicht in de 'eigenzeldigheid' van de vreemde taal, dat bereikt men pas na een leven vol studie, en zo wordt er over sommige interpretaties altijd getwist. Maar om hierin bedreven te raken, hoeft men geen verre oorden te bezoeken. Hier in Nederland vindt u het beste uit de geleerdste boeken verzameld, ten dienste van de poëzie: [Caspar] Van Baerle [1584-1648], [Jacobus] Arminius [1559-1609],⁷⁰ [Janus] Secundus [1511-1536], [Joannes] Sambucus [1531-1584]. Of heeft u liever tijdgenoten: [Joan van] Broekhuizen [1649-1707] en [Petrus] Francius [1645-1704]. Dankzij Broekhuizen zijn Ovidius, Tibullus en Propertius geheel toegankelijk, hij legt de bekoorlijke schoonheid van de Romeinse poëzie voor ons open. Lees zijn twaalf boeken om die te leren kennen.

Wat is ambitie nuttig en goed in de kunsten en vooral in de poëzie! Ik zwijg bescheiden, maar niet voordat ik het werk van Francius genoemd heb, waaruit mijn onpartijdigheid kan blijken. Zijn lijkdicht voor Michiel de Ruyter roept nog altijd de diepe droefheid in gedachten die ons beving; als de kanonnier die het fatale schot had gelost die smart had gekend, had hij berouw gekregen over zijn daad en zelf een lijkdicht geschreven.⁷¹ Het leek gedaan met onze vrijheid, de alleenheer-

69 Egyptisch-Griekse god van het zwijgen.

70 De theoloog lijkt in deze opgave nauwelijks op zijn plaats.

71 Petrus Francius, *Lyegezang, ter uitvaart des grooten zeehelds Michiel Adriaansz de Ruiter*. Amsterdam, weduwe van Joost Pluymer 1677. Eerder bij dezelfde uitgever verschenen als: Petrus Francius, *Epicedium, in funere herois invicti, Michaelis Adriani Ruteri*.

schappij dreigde – mijn pen ontvalt me door het verdriet. Maar schep hoop, mijn dichtlust: God gaf toch de victorie en de vrede werd gesloten. En de Keizer Ferdinand geniet dankzij Francius het geluk dat Alexander moest missen: hij werd bezongen door een Homerus. Francius is het wel waard dat hij in het Nederlands wordt vertaald, maar om die hoogdravendheid te evenaren moet men iets van Vergilius hebben, en voor de juiste woordkeus en toon van Horatius. En dan nog moest men ook bij Demosthenes te rade gaan, die grote voorvechter van de vrijheid.

Als derde noem ik hier [Hendrik] Bruno [1617-1664]. Even zag ik zijn portret over het hoofd. Door hem spreekt Salomo (Spreuken, Hooglied), door hem klinken de klaagliederen van de joden in Babylon, het zingen van zijn psalmberijmingen in plaats van het ‘verlamde en lastige talmen van Datheen’ verlicht het gemoed.⁷² En wie grote rijkdom in allerlei stof wil kennen, leze Bruno’s eigen werk (kleur, geur en keur); er groeit wel onkruid maar lees verder en geniet van leliën en rozen waarover niemand hoeft te blozen. Claudianus zegt wel (in zijn bruiloftspoëzie): onze poëzie is dartzel maar onze geest is rein. Maar wie zo schrijft als hij is toch een vuilbek. En bovenal hoede men zich voor persoonlijke aanvallen, die de dichters zelf soms duur te staan komen.

Misschien zal iemand mij nu vragen: heb jij regels en voorschriften voor de liefdespoëzie – het genre waar de meeste mensen mee beginnen? Hier gelden geen wiskundige regels, maar ieder gedicht is zijn eigen maatstaf. Niettemin sluit ik me aan bij wat Camphuizen hierover heeft geschreven toen hij de dartele *poëtres* bestraffend toesprak en pleitte voor meer ingetogen liefdeszangen. Ovidius is hier de ‘hoogleraar’ en de jeugd zijn hier de studenten.

Hier is het magazijn voor allerlei soorten poëzie! Kies de wapens die het best bij u passen. Treed voor de eer van de poëzie in het strijdperk, leg de eed af en word onkwetsbaar, meer dan Achilles was. Veel overnemen berooft de beste poëzie van zijn kracht. Waag u niet te snel aan verheven stof – denk aan Ikarus. En denk vooral niet dat u het beter kunt dan anderen – denk aan Marsyas. Dürer gaf ook aan beginners complimenten: zo bleven ze enthousiast. Neem een voorbeeld aan de meesters in het Panpoëticon: zij die al hun tijd en energie steken in het bestuderen van de Griekse en Romeinse oudheden, om voor u de kostbare schat van stijl en maten te ontsluiten. Besteed moeite en geld om hun werken op te sporen en schaam u niet hen na te volgen: het bevat ‘kern, pit en merg’. In het Panpoëticon staan ze als in een eregalerij ten toon, door Van Halen gerangschikt op leeftijd; ik volg hem door die beelden te bezingen. Niet om ze daarmee een groter gewicht te geven, oud en doof draag ik niet meer bij aan de poëzie.

Welk licht zie ik daar schijnen? Geeraard Brandt met zijn zonen!⁷³ Ik weet niet wie van hen ik het hoogst moet achten.

Volg nooit de schandelijke mode om in het voetspoor van de Fransen af te geven op het Nederlandse treur- of blijspel. Er wordt gezegd dat wij te plomp en grof van geest zouden zijn voor het hoge toneel: laten wij het tegendeel bewijzen! Maar vertil u niet door meteen het moeilijkste te proberen. Voorbeelden genoeg: welke

72 Hendrik Bruno, *David's Psalmen na de nieuwe oversettinge, op even veel versen op deselfde wijsen als van Dathenus, en geheel op noten gestelt*. Amsterdam 1656; Petrus Dathenus, *De psalmen Davids, ende ander lofsanghen*. Heidelberg, Michael Schirat 1566.

73 Geeraardt Brandt (1626-1685) en diens zoons Caspar, Geraard en Johannes.

Fransman kan tippen aan Vondel ‘in schikking, gebeurlijkheid, spreekwijs zonder last natuurlijk toegepast op personage en zaak’? Franssen zoeken het te ver, gebruiken veel te grote woorden. Dat noemen zij *haut goût*; bij hen spreekt iedereen op dezelfde manier, ze zondigen tegen het rijm en doorspekken hun regels met kreten als *Ab* en *Helaas* en *Goden!*

De Franse heerszucht is onbeperkt, ze dringt zich overal met geweld op. Eerst probeerde Spanje Europa te onderwerpen, toen deed Lodewijk [XIV] een poging en het scheelde weinig of het was hem gelukt; maar nu proberen ze het via de letteren: treur- en blijspel moeten op hun manier. Hoort toch eens dat onverdraaglijke gekraai, kijk hoe ze de geschiedenissen verdraaien: bij d’Assezan [Cl. Boyer, 1618-1698] is Cytaemnestra een eerlijke vrouw, ze wordt niet gedood door Orestes enz. Dat is toch wel dwars tegen de geschiedenis en de autoriteit van Sophocles, Seneca en Euripides. Maar hij zegt: ‘Die gruwelijke zaken zijn alleen maar onplezierig; de Franse schouwburg is er om een aangenaam tijdverdrijf te bieden voor het schone geslacht’. Dat is te dom om tegen te spreken. Dan kan hij beter zelf zijn stof bedenken of ‘romansen’ schrijven – heel Frankrijk is niets anders dan een roman. Als hij gebrek aan stof heeft, laat hij nieuwe Amadissen uit Tasso of Ariosto halen, daar doet hij beter aan dan tegen heug en meug gewijde stof uit Rome of Athene te halen.

Plato heeft eens gezegd dat elke dichter die zich schuldig maakt aan laster moet worden verbannen. Als hij nu in Parijs tevoorschijn zou komen, zou hij zonder twijfel dat vonnis vellen over een zekere jezuïet die zich (nota bene!) Aristaeus noemt, die zegt dat volken uit Noordelijke streken door de grove lucht en het voedsel ongeschikt zijn voor studie en theater: wie heeft ooit zulke smaad gehoord! Het gaat nog verder: Hollandse burgemeesters worden daar in Frankrijk als kluchtfiguren opgevoerd. En dat in het openbaar, met instemming van de koning! En dan nemen de Franssen de Hollanders nog kwalijk dat die hun koning lasteren. Zelf haten ze de oudheid maar ze halen wel telkens die ene spreuk aan: *pictoribus atque poetis etc.*⁷⁴

Tot zover het Franse treurspel: wat is hun blijspel anders dan kwakzalverstoneel! Of liever een podium waarop allerlei schanddaden worden uitgebeeld die de jeugd bederven. Bataven, houd uw reputatie hoog en toets, bij alles wat u speelt, of het klinkt volgens de zuivere snaren der vrome vaders. Is er één aanstootgevende passage in *Warenar*? Het gaat wel over het schenden van een meisje maar dat zie je niet gebeuren, en verhalen prikkelen lang zo erg niet als uitbeeldingen. Daarom mochten er vroeger ook geen vrouwen op het toneel. Maar nu kan er alleen geld worden verdiend met modieuze Franse stukken en Italiaanse opera’s.

Als u dus blijspel schrijft: zorgt dat er in alle delen een rol is voor ‘het eerlijke’, anders is het niets dan ontucht. Volg Bredero waar hij (voor zijn tijd verdienstelijk) de stof van Plautus en Terentius bewerkt en tot een ordelijk geheel schikt. Maar volg Coster in het taalgebruik, daar is Bredero vaak onbehoorlijk. Ik zeg dit alles niet om te schoolmeesteren, maar uit oprechte liefde voor de Hollandse letteren.

74 Vgl. Horatius, *Ars Poëtica* r. 9-10: schilders en dichters hadden altijd de vrijheid om wat dan ook aan te pakken.

Brabantse poëzie wordt meestal belachelijk gemaakt, maar lees Willem Ogier [1618-1689], ‘in taal, stijl en zedelijke bloemen eerder Amsterdammer dan Brabander’. Biedt geen ergernis, vandaar zijn plaats in het Panpoëticon Batavûm.

Treur- en heldendichten vereisen hoogdravendheid, die is aan te leren door lezen en lessen, maar die ontstaat ook vanzelf tijdens het ‘gesten’ van het dichten.⁷⁵ Dat gebeurt niet als men een blijspel maakt, tenzij men zich als Bredero zou willen onderdompelen in het gewoel van kernissen en kroegen, tussen het gemeenste grauw. Maar dat is niet genoeg: er is altijd studie nodig om van de klucht ook iets zedevormends te maken. Er treden mensen uit allerlei standen op (behalve regenten en predikanten) van wie de fouten belachelijk worden gemaakt. Maar om deze mensen op de juiste wijze, aangepast aan stand en omstandigheden, te laten spreken is veel overleg en een scherp verstand nodig. Het mag niet ontaarden in vuile taal en het doel is altijd om de lust tot goed handelen aan te kweken door de ondeugd te schande te maken. Maar het risico is dat het tegendeel gebeurt. Ik heb daarom het blijspel altijd een moeilijker genre gevonden dan het treurspel. Maar als iemand het wil proberen: zie bovenal *Warenar*.

Vermijd in het blijspel vooral de verheven stijl van het treurspel. Nu zeg ik niet dat we het allemaal even goed moeten kunnen als Hooft, die in treur- en blijspel volmaakt is. Ik heb lang naar iemand gezocht die dat niveau ook haalt, en vond hem in Frans Rijk [17^e-18^e eeuw], even geslaagd in jok als in ernst, en met een taalgebruik perfect aangepast aan de omstandigheden. Zo was het toneel van de Grieken, waar volk en regenten zo verzot op waren, vooral als de auteur zelf optrad uit vrees dat een acteur zijn werk zou bederven. Frans Rijk lacht om de zothed van de wereld en is ook in zijn treurspel geslaagd – weliswaar zou ik het misschien beter ergens anders over zijn ernstig drama kunnen hebben maar ik wil mijn bewondering voor zijn dubbele talent graag uitspreken. Wat een vinding, wat een schikking, ook bij stof die een heel zwakke historische basis heeft. Bewijs: zijn *Athalia*.⁷⁶ Dit is geen vleierij, ik durf ook rustig aan te wijzen wat mij niet in zijn werk bevalt: het feit dat hij acteurs Gods woord laat spreken. Dat heb ik ook bekritiseerd in Vondel, De Decker en ‘mijn grote vriend’ Oudaan: hoe goed de bedoeling ook is, het ergert mij en heeft mij altijd geërgerd. Liever zie ik uw *Heraclius*, volmaakt voor ogen en oren.⁷⁷ Maar wat heeft Frans Rijk, zo rijk van geest, ertoe gebracht toneelspele uit het Frans te vertalen! Ik begrijp niet dat u die ‘versmaders van alle volken’ die eer doet. Het draagt alleen maar bij aan hun arrogantie tegenover de Batavieren die in een te zware lucht zouden wonen enzovoort.

Toch zeg ik hier niets ten nadele van Molière en Racine: zij kunnen het niet helpen dat wij Nederlanders zo op onszelf neerkijken. Als de Bataven goed opletten, kunnen ze het zelf. Als bewijs noem ik Willem van der Hoeven [1656-1719], die in de schouwburg naar de reacties van het publiek luisterde en zijn stukken daarop aanpaste. Dat is zinvol, want wat prettig leest luistert niet per se goed, of valt tegen

75 D.w.z, terwijl de dichter aan het schrijven en denken is?

76 *Athalia, treurspel*. Amsterdam, Hendrik van de Gaete 1716 (vert. door Frans Rijk, naar *Athalie* van Racine. Kennelijk beschouwde Bidloo het als een origineel van Rijk).

77 *Heraklius, Treurspel*. Amsterdam, erven Albert Magnus 1695 (vert. waarschijnlijk door Frans Rijk, naar *Héraclius* van Pierre Corneille).

als je het ziet. Een echte kunstenaar is voor mij iemand die dat kan en die kijk heeft op waarschijnlijkheid. Zo wordt *Warenar* altijd weer opgevoerd.

Het is moeilijker een in alle delen geslaagd blijspel te schrijven dan een treurspel, omdat er meer emoties spelen; tenzij men alleen maar wil spotten en geen serieuze zedenles beoogt. Maar dan is het kermisvermaak. Het echte doel is 'het kwaad te dempen, en de deugden te verheffen'⁷⁸ en de kunst is dat alles zo te doen dat het allemaal niet te heftig is, de straf niet te streng, de beloning niet te zoet enz. Geslaagde voorbeelden van blijspelen over actuele onderwerpen levert [Pieter] Langendijk [1683-1756]: *Het Wederzijds huwelijksbedrog* of het *Poëtenmaal* of het *Gevluchte juffertje* en alle stof die die schrandere geest heeft willen kiezen.⁷⁹ Zelfs waar hij klassieke stof behandelt heeft hij alle onmogelijkheden van hun verhalen op een vrolijke manier aan de kaak gesteld, zodat [Quintus] Curtius [Rufus] [overl. 53], die zijn Alexander zo hoog verheft, in zijn *Don Quichot* meer uit de geest van [Francisco de] Quevedo [1580-1645] spreekt dan dat men hem zou prijzen als een waarheidlievende historicus.⁸⁰ Als historicus moet hij zijn meerdere erkennen in Arrianus.⁸¹ Wie moet niet lachen bij zijn *Eneas in het zondags-pak!*⁸² Misschien was hier de geest van [Willem Godschalk van] Focquenbroch [1640-1670] in Langendijk levend. Het idee is van [Paul] Scarron [1610-1660] en dus telkens in andere vorm gegoten, maar daar wordt het niet minder van: de beste wijn wordt alleen maar beter als hij telkens wordt overgegoten. Langendijk weet het nuttige uit het vermakelijke te destilleren en wat ik bovenal in hem waardeert is dat hij nooit grof en onzedelijk is en geen personen aanvalt. Cato en Socrates zouden hem kunnen waarderen.

Noten met allerlei toelichtingen en uitweidingen, o.a. over de 'eigenzeldigheid' van de talen, die tot gevolg heeft dat een brief in het Frans, geschreven volgens de Nederlandse stijlregels, toch belachelijk is (ook al hoort men degenen die zo'n fout maken niet uit te lachen, men moet ze vriendelijk corrigeren). Ook over het spraakgebrek van Demosthenes en over de strijdmacht van de Perzen.

Dertiende boek (p. 190-204)

Zouden klucht- en blijspel vanwege het vele misbruik niet beter verboden kunnen worden? Ik zou zeggen van wel, als mensen alleen zouden letten op ernstige vermaningen. Maar zo is het niet. Een verhaaltje, verteld door Nathan, werkte beter

78 Aanhalingstekens origineel; de formulering doet denken aan Andries Pels' *Gebruik en Misbruik des Tooneels* (1681): 'Het inzigt is om 't goed te kweeken, 't kwaad te hind'ren [...]'.
 79 Pieter Langendijk, *Het wederzijds huwelijks bedrog. Blyspel*. Amsterdam, Hendrik van de Gaete 1714; Pieter Langendijk, *Krelis Louwen of Alexander de Groote op het poëtemaal kluchtig blyspel*. Amsterdam, Johannes van Oosterwyk; Hendrik van de Gaete 1715; Pieter Langendijk, *De wiskunstenaars, of 't Gevluchte juffertje, kluchtspel*. Amsterdam, Jacob Lescaillje erven; Dirk Rank 1715.

80 Quintus Curtius Rufus schreef in tien delen de heldendaden van Alexander de Grote, de *Historia Alexandri Magni Macedonis*. De passage is ons onduidelijk.
 81 Pieter Langendijk, *Don Quichot op de bruiloft van Kamacho. Blyspel*. Amsterdam, Hendrik van de Gaete 1712. Lucius Flavius Arrianus (89-145/146) was een Griekstalige historieschrijver.

82 Pieter Langendijk, *De Eneas van Virgilius, in zyn zondags pak*. Amsterdam, Hendrik van de Gaete 1715. Bidloo spreekt hier over het burleske genre, waarin 'verheven' stof op 'lage' wijze wordt behandeld (of andersom).

bij David dan een zedepreek; ja zelfs de profeten maakten grappen om hun boodschap over te brengen.⁸³ Maar onze theaters moeten geen vrijplaatsen worden voor allerlei ijdel kermisvermaak, daarvoor zijn ze niet bedoeld.

En wat vind ik van voorstellingen met zang en begeleidende muziek? Eerlijk gezegd: daar houd ik wel van, mits er geen geestelijke stof behandeld wordt. Samenzing in de kerk is iets heiligs, het wordt ook nadrukkelijk aanbevolen in de Schrift. Het orgel kan daarbij goede diensten doen. Over de kracht van muziek worden sterke verhalen verteld die we niet allemaal hoeven te geloven, maar dat het heilzame effect bestaat is zeker – denk aan David en Saul.⁸⁴ Maar wat ik echt vreselijk vind zijn die moderne balletvoorstellingen. Daar was de schouwburg nooit voor bedoeld. Hier vecht ik met de pen voor de eer van mijn land. Ik ben niet de enige die zijn vaderland wil beschermen, er zijn er meerdere die dat doen en de lof zingen op de roem van vaderlanders.

Men zegt dat afkomst, lucht en voedsel enz. bepalen welk niveau men in kunst en wetenschap kan bereiken, maar daar is geen bewijs voor: een van de zeven wijzen was een Tartaar [Anacharses]; een (spreekwoordelijk domme) Frygiër [Aesopus] was een tweede Salomo, van buiten lelijk maar van binnen vol wijsheid. Pindarus was een Boeotiër, net als Chilo, een van de zeven wijzen.

We zijn wel ver afgedwaald van het Panpoëticon! Nu niet langer meer over het Franse toneel; we zullen waar nodig ook ons eigen volk niet sparen, als de dichtkunst wordt benadeeld door smaad of twistziekte. Vroeger was Armoede een zuster van de poëzie, Apollo inspireert ze, maar Liber en Venus worden er ook te zeer vereerd. Dit is zonneklaar en behoeft geen verdere uitlegging; men ziet dichters die zwaar aan de drank zijn en die hun verzen maar wat graag voor een borrel verkopen. Zo wordt de kunst te schande gemaakt. Zelfs al zouden deze mensen in stijl en maat uitblinken: wie vooruit gaat in de kunst maar achteruit in zeden, gooit zijn talent te grabbel. En helaas, de geest van de dichtkunst is ook te vinden bij schandaalschrijvers als Aretino.⁸⁵ In de hof van de poëzie zit altijd ongedierte, die de mooiste verzen bevuilen zodra ze aan de dag komen, alsof ze tot keurmeesters waren gekozen. Ze noemen zich ‘nauwkeurige dichtkundige onderzoekers’⁸⁶ en willen zelfs de allerbeste boeken verdacht maken. Vroeger had je in Griekenland critici, hoog in aanzien, neem Aristarchus! Maar toen kreeg je Zoilus, die Homerus en Socrates en Plato hekelde, die maakte het woord ‘criticus’ tot een scheldwoord; moest dan ook vluchten uit Athene. Hij ontging zijn straf echter niet.⁸⁷ Met hem vergelijk ik de ‘helden’ die zich blind staren op de kleinste misgrepen in klank of stijl en daarom de dichter villen. Het embleem van de poëzie is een bij, maar bij hen past meer de strontvlieg of de spin: de eerste kijkt alleen naar vuil, de tweede maakt gif van honing. In de kroegen komen ze samen om woorden, ja letters te ziften, en dat doen ze zonder dat de dichter erbij is (en dat terwijl kritiek

83 Vgl. 2 Samuel 12.

84 Vgl. 1 Samuël 16: 14-23.

85 Pietro Aretino [1492-1556] was een Italiaanse schrijver. Ondanks zijn veelzijdige oeuvre heeft hij vooral naamgemaakt als de auteur van grove pamfletten.

86 Een typische titel uit de kring van het kunstgenootschap Nil Volentibus Arduum, opgericht in Amsterdam, 1669.

87 Zoilus (c.400-320 v. Chr.) was een Griekse geleerde en met name beroemd (en berucht) wegens zijn kritiek op Homerus. Over zijn akelige einde doen verschillende verhalen de ronde.

op zich welkom zou zijn). Men kan ze vergelijken met de bavianen van Testa, die hoog in een boom hun aars laten zien.⁸⁸

Niettemin heb ik achting voor een dichtgenootschap als het zijn motto waar maakt, niet als het alleen maar een ruilplaats is voor uitheemse waar. Die hommels vreten de bijenkorf van de dichtkunst leeg, en dat moet maar eens gezegd worden. Houd ik mij zelf aan mijn lessen? De wereld mag vrij oordelen.

Is het ijdelheid dat ik mijn portret heb laten schilderen? Het was op verzoek van Van Halen, ik kon niet nee zeggen. Wel geef ik toe dat ik er erg blij mee was en dat dat verzoek mijn dichtlust ook weer heeft aangewakkerd, om mijn laatste levensjaren zinvol te vullen. Eerzucht houdt de wetenschap en kunst in leven! Zolang men maar niet in de eigen roem gaat zwelgen – ik zal blij zijn als mijn portret in het Panpoëticon helemaal in de onderste la ligt.

Tijd voor iets anders: lof voor onze vaderlanders, in verzen die bij die stof passen: kort, krachtig, klaar en vloeiend. Wat is volgens ons een gedicht (geschreven of gesproken)? Het is het verhaal van een zekere zaak, ‘éénstemmig gericht naar maat, getal en klank; de woorden zijn gesneden en passen op elkaar’. Rijm is niet verplicht, elk volk doet dat op zijn manier. In Nederland en in de meeste landen van Europa (en sommige daarbuiten) rijmen de laatste één of twee lettergrepen van de versregels op elkaar, maar in het oosten en zuiden wordt dat vanouds niet gedaan, omdat het de vrijheid van de dichter zou beperken. De Arabieren, Perzen, Grieken en Romeinen rijmde niet, ook de joden niet, in hun psalmen. Cicero werd uitgelachen om een rijmend vers, hoewel hij toen al consul was. Toch keurden Vergilius en Ovidius het niet geheel af, en zeker Vergilius zal het nooit onverhoeds gebeurd zijn, die over al zijn regels zorgvuldig nadacht. Als hij rijmt, doet hij het dus om zijn zinnen mooier en krachtiger te maken; zo denken bijna alle latinisten van vroeger en nu erover. Op die manier wordt het rijm ook door de kerkvaders gebruikt, om hun zedelessen beter te laten doordringen en onthouden.

De Bataven gebruikten al rijm voordat ze het schrift beheersten. Dat leerden ze pas toen ze door de Romeinen werden onderworpen. Daarvoor was het de priesteres die tekens gebruikte, vergelijkbaar met de hiërogliefen. Maar de wetten en de lof van helden enz. werden doorgegeven in de vorm van liederen, op rijm; met zulke zangen werden de krijgers aangevuurd – zo zingen ze nu nog steeds liedjes als het Wilhelmus.

Rijm kan dus belangrijk zijn, maar het behoort niet tot de ziel van de poëzie; het is meer als een fraaie lijst om een schilderij. Dat bleek ook toen iemand hier in Nederland een rijmloos heldendicht schreef, op de Latijnse manier: het werd geroemd door deskundigen (maar onervarenen begrepen het niet).⁸⁹

We hebben rijmertjes kritiek horen uiten op twee van onze grootste dichters [Hooft en Vondel], omdat de klank van hun verzen ‘schor’ zou zijn en het metrum niet helemaal zou kloppen. En dat vind ik nu juist het minst belangrijk in de poëzie. Men wijst de Spaanse pistoletten toch niet af omdat ze niet rond zijn,

⁸⁸ Vgl. de emblematische voorstelling van de aap die weliswaar op een mens lijkt, maar die zich, als hij hoger in de boom klimt en zijn achterste toont, toch als aap ontmaskert (A. Henkel & A. Schöne, *Emblemata [...]*. Stuttgart/Weimar 1967, kol. 432-433). Met Testa is kennelijk een tekenaar of graveur bedoeld (Antonio Tempesta, 1555-1630?).

⁸⁹ Vgl. misschien Geeraardt Brandt, *Het sluiten der eeuwige vrede [...]*. Amsterdam, J. Blaeu, 1648.

of een meesterlijk schilderij omdat er (op een plaats waar een leerling is bezig geweest) iets niet klopt in de weergave van de lucht of de aarde?

[Andere noten met toelichtingen en aanvullende informatie, o.a. over het einde van Zoilus. I.v.m. de kracht van muziek refereert Bidloo aan zijn eigen ervaringen met een patiënt; ook meer over Huygens' *Orgelgebruik* en de reactie van Bidloo's vader daarop]

Veertiende boek (p. 204-224)

De geest van de poëzie woont in een verheven ziel die zijn krachten toont in het maken van verzen die het hart beroeren. Een dichter die niet door die geest bewogen wordt, is maar een beginner, hoe vaardig hij ook rijmt. Die geest moet ook uit het werk spreken: acteurs die zich onvoldoende rekenschap geven van hun rol kunnen een geslaagd werk toch doen mislukken. Wie geen natuurlijke aanleg (en aandrift) heeft, wordt nooit een goed dichter; hij zal de energie niet kunnen opbrengen die daarvoor nodig is. Tenzij hij als een Maevis vastbesloten is tegen zijn natuur in te gaan.

Niet elke Maro is een Vergilius. Ook een lauwerkrans zegt niets. We kennen nog [Guilelmus] Puppilus en [Hendricus] Stroomborg [16^e-17^e eeuw]:⁹⁰ gelauwerd, maar alleen maar berucht en dus geen kandidaten voor het Panpoëticon. Het zou meer dan een levenswerk zijn voor een goede dichter om dat werk te verbeteren. Die lauwerkrans is kennelijk te koop geweest, zoals doctorstitels. Nu protesteert Pindarus: beschimp ik een winnaar van de lauwerkrans? Hem zeker niet! In de Griekse oudheid werden jury's gevormd, met veel zorg en absoluut onomkoopbaar. Vorsten waren voor die functie dan ook niet verkiesbaar, want die zijn alleen maar op macht uit. Het is bij Turken en Christenen hetzelfde: in honderd jaar verschijnt er misschien één vorst die geprezen kan worden om zijn liefde voor poëzie en die de kunst zelf beoefende, zoals François I van Frankrijk, die het grafschrift voor Petrarca schreef, hoewel die zijn giften versmaad had, waarop de inwoners van Rome een triomf voor hem organiseerden, en hem lauwerden. Maar sinds die lauwerkrans aan de verkeerden werd toegekend, wil geen fatsoenlijk man hem nog hebben. Het is tegenwoordig, anders dan vroeger toen er nog mecenasen waren, een schrale tijd voor dichters, legaten worden niet meer uitgekeerd en zijn zo waardeloos als het testament van Lodewijk XIV.⁹¹ Maar een echte Bataafse dichter vraagt niet om geld en vleit de groten niet. Hij wil geen ander loon dan de achting van rechtschapen lieden. Als die hun dank toch een tastbare vorm willen geven, dan zou het onbehoorlijk zijn die af te wijzen. Maar ook al zouden zulke mensen uitsterven: de Bataafse poëzie zal toch leven! Let op, iedereen die klaagt over de slechte tijden, er klinkt een orakel bij het Hollandse Delft, heel wat betrouwbaarder dan dat van Delfi. De geest van de poëzie heeft haar gaven niet toevertrouwd

⁹⁰ Puppilus en Stromberg gaven samen een bundel *Poëmata* uit (Den Haag 1625, niet in de stcn). Bidloo noemt in een noot een boekje van de eerste 'om zijn lelijkheid raar, en daarom bij mij bewaard'.

⁹¹ Vlak voor zijn dood schreef Lodewijk XIV een testament waarin hij verkondigde dat zijn bastaardzonen moesten worden opgenomen in de directe lijn van troonopvolging en eveneens een lidmaatschap van de regentschapsraad moesten krijgen. Het verzet hiertegen was dermate groot dat men uiteindelijk het testament ongeldig liet verklaren.

aan een zwetser uit de hogeschool, maar iemand uit het veld, uit een koeienstal, die op houten klompen door het natte gras loopt, is door haar geest aangeraakt. Martialis zegt: als er veel mecenasen zijn komen er vanzelf veel Maro's die op zijn gunsten afkomen;⁹² maar als hij deze figuur zag zou hij zijn woorden herroepen. En die zou tegen hem zeggen: uit zucht naar geld en een positie ben jij naar Rome gekomen. Ik ben Poot [1689-1733] en ik ben tevreden met mijn lot, ik zoek geen ambt. Noem mij gerust een melkboer, dat ben ik, en ik houd ook van dichten, het zuivere soort, ook mijn liefdespoëzie is rein – die van u is een vuile hoer en afstotelijk om te zien. Ik ben een Bataaf, en nergens voor te koop, ik laster niemand en vlei niemand, zoals jij doet, wat trouwens op zeker moment niet meer lukte, toen Trajanus keizer werd.

Zo stel ik mij voor dat Poot tot Martialis zou spreken; intussen hoop ik dat die tot heil van de jeugd uit onze scholen gebannen wordt. Geluk, Bataafse jongeren! Alles wat ik van Poot ken zingt voor u van de roem van ons land, uit de aard van de rederijkers. Dat is nu iemand die mijn stelling in de praktijk waar maakt; hij schenkt u alles wat in de poëzie begeert: verzen voor Amarillis, Cloris en Phillis, ook steviger kost voor mannen, speelse bruiloftsgedichten; hij toont zelfs Mars en Venus in bed (maar binnen de grenzen van het fatsoen). Als u lijkdichten voor herders wilt schrijven: volg dan hem; godsdienstige gedichten: Poot geeft het voorbeeld. Zo moet Poot welkom zijn bij iedereen die de dichtkunst in ere houdt en die uw roem op heel Holland ziet afstralen, zoals Cuma in ere was vanwege de Sibillijnse boeken, Delfi vanwege de orakels, Delft vanwege het graf van Willem van Oranje. Ik zou u komen bezoeken als de ouderdom het niet verhinderde, maar hopelijk zal ik u begroeten in het Panpoëticon, zodra u daar door Van Halen een plaats hebt verkregen. Intussen ga zo door en logenstraf de 'hoogleraar' [Ovidius] die zegt dat poëzie afzondering en vrije tijd vereist.⁹³ Hij zou die regel, als hij iets van u zag, meteen uit zijn gedicht schrappen, en dat zou hij nog sneller doen als hij beseftte dat u van het platteland komt en geen leraars in Frans, Grieks en Latijn hebt gehad.

Dat vermag de natuur, als er oefening bijkomt, zoals water gedrongen door kunstig gebogen buizen in de fraaiste vormen naar buiten komt en ook nog een waterorgel kan aandrijven. Die vergelijking past uitstekend op Poot, die in allerlei genres meester is; en dat alles onder zijn werk als boer. Wie zo zijn liefhebberij combineert met zijn broodwinning, hoeft niet bang te zijn voor armoede, die beter past in het gezelschap van luiheid en dronkenschap. Jongeren en ouderen, reken niet met opbrengsten die u uit de dichtkunst zou verwachten, maar gebruik die 'als wat snoep, een geestversnapering in uw gewoon beroep'; dan hebt u er zelf vermaak van en bevrediging, wat de lezer er ook van vindt.

Wat een menigte van levende en dode dichters vinden we hier! Laten we morgenochtend vroeg de Plantage ingaan om te zien welke dichters zich daar ophouden om hun geest (en die van hun lezers) hoger op te wekken en het Panpoëticon klein te doen lijken voor al deze literatoren. Het is ochtend, we zijn vroeg opgestaan (als echte Batavieren). Nog vóór het licht werd liep de oude Aegoo,⁹⁴ ge-

92 Martialis, *Epigrammen* VIII, 56.

93 Ovidius, *Tristia* I, 1, r. 41.

94 Vermoedelijk een alter ego van Bidloo.

kweld door slapeloosheid, over het veld naar het kastanjebos; nu zijn wij hier op die plek, waar hij al wandelend verzen schreef. Daar zien we een veldman die ik al lange tijd ken, zo zacht van rijm als van naam: ach, kon ik hem nog maar horen! Luister naar zijn strelende tonen op schalmei en fluit: herderszangen behoren bovenal zoetvloeiend te zijn. Het is [Jan Baptista] Wellekens [1658-1726], die deze plantage (bij Amsterdam) ‘net, natuurlijk en behoorlijk heeft geschilderd’. We zien een ‘bloemkrans van zedige gezangen’ aan de stam van een kastanjeboom, vooral gewijd aan de naastenliefde. Laten we kijken hoe hij hier samen met zijn vriend de dichtkunst beoefent. Daar ligt een boek, zo mooi versierd, dat moet voor een meisje zijn: en zie daar, gedichten voor Laura, Amaril, Chloris; een verjaardagsgedicht voor Ariane, gedichten over vis- en vogelvangst en muziek, met schilderachtige beschrijvingen van beemden, akkers en bloemen, lusthoven en boomgaarden: alles van de hand van Wellekens, zo ‘keurlijk’ alsof hij door Theocritus zelf naar Vergilius toe was geleid, om herderskouten te leren schrijven, en alsof hij de pennen van Dante, Tasso en Ariosto van hen had geërfd. Wat zingt zijn vriend?⁹⁵ Hij bespeelt de panfluit en schrijft uitbreidingen van taferelen waar de ondeugd door de rede wordt ingetoomd. En dat alles in zuivere taal, terwijl hij toch een Vlaming is! Grapje, hij is Amsterdammer. Ik zie bij hem geleerdheid in oudheid- en dichtkunde, zedelessen in dichterlijke stijl, op honderd verschillende manieren ingekleed, alsof ik Dante of Petrarca, Barberini,⁹⁶ Guarini of Casa⁹⁷ hoorde.

Intussen is het middag. Wat zien we daar vlakbij het bord tegen de bomenvernielers? Een ander bord: ontuchtige Saters en hun verzen zijn hier niet welkom. Goed zo! Zo wordt de eer van de poëzie hoog gehouden. Bosman, breng dit boek terug naar de eigenaar.

Zo ziet u, Bataafse jeugd, wat het landleven een geschikte stof biedt voor uw gedichten. Als u dit spoor volgt, zal ook uw portret in het Panpoëticon prijken. Blijf ondertussen intensief studeren in het werk van de goede voorbeelden. Want dat wekt de ambitie om het nog beter te doen. Maar als u in hun voetspoor een treurspel wilt schrijven: er is veel kennis nodig om te weten hoe elk personage naar de eis moet spreken. Veel jongeren denken ook dat een treurspel gekenmerkt wordt door heftige woorden en gruwelen; ze denken dat het treurtoneel moet daveren tot het barst. Maar op die manier raakt het volk gewend aan gruwelen, net zoals in Rome gebeurde waar op bruiloften en partijen mensen afgeslacht werden. Ik vind ook niet dat jonge kinderen naar executies moeten kijken, daar stompen ze van af. Wat voor de rest in een treurspel nodig is, is vooral een kwestie van oefening en goed kijken naar voorbeelden. Ik herinner me dat ik nog maar net kon lezen en *Aran en Titus* binnen drie dagen uit mijn hoofd kende, ik galmde de verzen overal uit met de bijpassende gebaren.⁹⁸ Maar toen ik Hooft, Vondel en vooral Huygens leerde kennen, leerde ik het onderscheid maken tussen echt en gemaakt. Ik zag passende vinding, natuurlijk, verheven en toch gemeenzaam: *Oogentroost* beviel

95 Pieter Vlaming [1686-1734], met wie Wellekens de bundel *Dichtlievende Uitspanningen* uitgaf (Amsterdam, Andries van Damme, 1710).

96 Francesco Barberini (1597-1679)?

97 Zie noot 45.

98 Jan Vos, *Aran en Titus. Of Wraak en weerwraak: treurspel*. Amsterdam, wed. Balthasar van Dorsten; Dominicus van der Stichel 1641.

mij zo dat ik het me door en door eigen maakte en hoeveel ik sedertdien ook gelezen heb, dat gaat er nooit meer uit.

Een menigte Nederlandse dichters bieden allerlei voorbeelden van treur- en blijspelen. Maar ik geloof niet dat ik iemand te kort doe als ik hier Vondel als enige model noem voor het volmaakte treurspel, qua taal en compositie. Bedenk vooreerst dat het altijd, en zeker in het treurspel, of het nu historische of verzonnen stof is, essentieel is dat de personages zich uitdrukken naar hun aard en naar de gelegenheid. Anders doen ze de vinding tekort en wordt het al gauw een klucht. Romans bieden daar alle voorbeelden van, nog afgezien van hun ongeloofwaardigheid.

Wie niet ziet hoe goed Vondel dit doet is blind. Zeg nu niet dat ik als dichter niet naast Vondel genoemd mag worden, het Panpoëticon is geen plaats voor mij, net zomin als de Britse kroon er is voor de *Pretender*. Een groot admiraal wordt eens in de honderd jaar geboren, maar een Vondel, het opperhoofd van alle treurtoneelen, verschijnt slecht eens in een paar eeuwen.

Nu moet ik toch nog Andronicus te hulp komen tegen een onverlaat die hem zijn eer tracht te beroven door hem belachelijk te maken. Het is een dronken arts [Salomon van Rusting] die beter Galenus enz. zou kunnen lezen om zijn patiënten te genezen (als hij die had).⁹⁹ In plaats daarvan studeerde hij een taal die geen eerlijk man kan dulden, en hij doet Vos er vreselijk onrecht mee, die dat stuk trouwens ook niet eens zelf geschreven heeft; het moet iemand geweest zijn die (uit welke valse schaamte dan ook) niet als toneelschrijver bekend wilde worden. Wie het ook was, Vos was het in elk geval niet. Ik heb overigens waardering voor de oudheidkunde in het spel, en hoewel het zijn gebreken heeft, zo'n schandelijke behandeling verdient het niet, en de verkeerde Salomo die het zo onbeschoft heeft aangepakt verjaag ik met roe en brandmerk uit het Panpoëticon.

Noten met toelichtingen, historische uitweidingen enz.; aan het slot een lange noot over Salomon van Rusting en diens door Bidloo schandelijk genoemde parodie van *Aran en Titus*, en meer over dat stuk en zijn auteur.

Vyftiende boek (p. 224-248)

De schouwburg was in Griekenland en Rome in het bijzonder ingesteld om het oproerige volk in het gareel te houden: hier werd de harde hand vervangen door afleiding met als doel opstanden te voorkomen. Bovendien beklijft wat men tegelijkertijd ziet en hoort het best. Daarbij kwamen dansen die de emoties uitbeelden. Die voor de tragedie stonden het hoogst aangeschreven; daar werden de allerbelangrijkste zaken uitgebeeld in woord, beeld en gebaar. Zo kreeg het toneel een belangrijke rol in de maatschappij, het kon bijvoorbeeld mensen opzweepen. Maar het kwam zover dat men aan vorsten de eerste prijzen ging uitreiken en toen had het volk niets meer te zeggen; misschien was men bang dat het toneel de vrijheidslust zou aanwakkeren.

⁹⁹ Bidloo refereert hier aan: Salomon van Rusting, 'Aran en Titus, Ofte Titus Andronicus Gemetamorphoseert'.

Over het rijm: wat een taal sterk maakt, wordt bepaald door de traditie. In het Nederlands zorgt het rijm ervoor dat de zinnen bekoorlijker klinken en beter onthouden worden. Dat zien we al bij kleine kinderen; en de oudste Hollandse geschiedenissen zijn op rijm gesteld; denk ook aan vroege inscripties. De zo verstandige rederijkers, die het volk tot de hervorming wisten over te halen, zuiverden de taal van de bastaardwoorden waar de Vlamingen haar mee bekleed hadden – het was potsierlijk, maar dat stond hoog in ere; denk maar aan de wijze en zeer geleerde [Johan Baptista] Houwaart [1533-1599], auteur van gedichten vol oudheidkunde en schone vindingen, die tegenwoordig zo walgelijk worden gevonden dat men zijn boeken als scheurpapier gebruikt. De rederijkers redden de Hollandse taal van dat misbruik – zo goed als het ging, er kunnen daar geen wetten voor opgesteld worden tenzij er een instituut is met volstrekt gezag, zoals de ‘romeinse raad’ in Pannonië, Dacië en Sarmatië, waar alleen contracten in het Latijn geldig waren.

Ik vraag me af of de rederijkerskamers niet ouder waren dan we kunnen afleiden uit de bestaande documenten. In Griekenland bestonden al zulke broederschappen voordat de theaters gebouwd werden: ze werden gevormd door boeren en herders die de stadsbewoners bespotten door hun wangedrag te bezingen en na te spelen, waarbij ook man en paard genoemd werden. Dat werd geaccepteerd in het kader van de feesten voor Liber. Maar het leidde tot wraakoefeningen en moord, daarom werd het verboden. Toen ontstond het treurspel, waar Athene zoveel genoeg aan beleefde dat het de eerste stad werd die een theater bouwde, waar iedereen welkom was die een Griek was of Grieks verstond, wat ertoe leidde dat steeds meer mensen Grieks gingen leren.

In de Nederlanden was de vrijheidsliefde te groot om één taal op te kunnen leggen. Toch was het hoog nodig dat de rederijkers voor de taal in het geweer kwamen: het Waals en Brabants wonnen terrein en in Holland moesten officiële documenten ten tijde van Filips de Schone doorspekt worden met Franse woorden; zelfs het volk begon Frans te spreken. Maar tenslotte hadden de rederijkers succes en op het toneel werd zuiver Hollands gesproken, voor zover leenwoorden niet onvermijdelijk waren.

Samuel Coster [1579-1665], ‘overall thuis’ zoals zijn motto luidde, beheerste hier alle registers en genres. In zijn treurspelen is iedereen wat hij hoort te zijn: raadsheer, vorst of page, priester enz. Wie dat niet ziet is Coster niet waard. De vromen worden bij hem beloond, de zondaars gestraft, maar altijd zo dat de vertoningen op niemand persoonlijk konden worden betrokken. Kuis ook in het kluchtigste spel. Leer vooral ook van hem wat er gebeurt als priesters willen doordringen in de Raad: zijn *Polyxena*, een toepassing van het oude, heidense verhaal op het heden!¹⁰⁰ Hij laat zien hoe de vrijheid bedreigd werd en welke ramp dreigt voor de burger als de geestelijkheid zich niet voegt naar het gezag van de overheid. Ze moeten hun kerkvolk godvruchtigheid en deugd leren en daar hebben ze werk genoeg aan. Gelukkig is dat in Nederland beter geregeld dan bij de naburen, waar mijter of hoed (het maakt niet uit) naar de macht grijpen, gesteund door het makkelijk verleidbare volk, en waar de overheid aan de leiband loopt van de kerk: dat is een universeel recept voor onheil. Twee schippers of twee grote masten op één

100 Samuel Coster, *Polyxena treur-spel*. Amsterdam, Nicolaes Biestkens; Willem Jansz Cloppenburg 1619.

schip gaat fout. Maar wat is er een verstand voor nodig om zo'n boodschap in de van de poëzie uit te dragen: Coster laat een heiden (Nestor) vertellen wat nu nodig is: zo kan goed uit kwaad voortkomen.

Voor de lof van Coster gaf ik mijn pen de vrije teugel, hij moet bekranst worden als een vrijheidsstrijder met eikenloof, gemengd met klimop, altijd groen, en opklimmend door het dak heen, als het waar is dat tot roem van Petrarca het laurier door diens grafsteen is heengebroken. Zolang deugd en dichtkunst in Holland worden vereerd zal Coster 'overall thuis' zijn.

Maar zou ik hier vergeten aan te prijzen welk nut de rederijkers (nog steeds) voor ons hebben? Ze hebben uit de donkere nacht van de onwetendheid spreekwoorden verzameld, zo zinrijk, krachtig, juist en mooi geformuleerd, dat de Italiaan, die het genre heeft uitgevonden, hier voor ons moet buigen. Wij weten dat de beste spreekwoorden stammen van Salomo, en zien het als een eer die te mogen navolgen en zo de onervarenen de weg te wijzen, waar spreekwoorden zich heel wat beter voor dienen dan beelden, die in plaats van stichting vaker bijgeloof geven.

Hierin zien we ook het grote nut van het rijm, dat helpt de lessen te onthouden; onze boeren maken er ook gebruik van en die weten vaak genoeg de geleerden te verrassen. De onthoudbare vorm is ook de reden dat Plato de poëzie niet geheel afwees. Hij schrijft aan zijn leerlingen: 'schrijf verzen opdat je onthouden wordt. Zing Homerus na, Socrates schreef verzen. Poëzie is voedsel voor de jeugd en biedt ze vrolijkheid, troost en aanmoediging voor de ouderen; binnenshuis biedt ze een tijdverdrijf en daarbuiten doet ze geen kwaad, we staan ermee op en gaan ermee naar bed, ze is altijd bij de hand'. En dat schrijft Plato, die een vijand is van alle ontucht: hij laat zien hoe de poëzie in de maatschappij kan functioneren en hoe ook toneel de zeden kan vormen, beter dan de betogen van redenaars. Zo verenigt ook de Batavier het nuttige met het aangename, om de mens in zijn hart te raken en tot de deugd te brengen. En daartoe was het rijm noodzakelijk omdat daarmee snel vergeten regels weer makkelijk in het geheugen terugkomen.

Plato wilde ook dat de acteurs zorgvuldig werden geselecteerd voor bepaalde rollen, en wie ooit in een klucht had gespeeld mocht nooit in een treurspel optreden, zelfs niet in een zwijgende rol. Bij kluchten viel wel eens een onvertogen woord, nooit in treurspelen, die heilig werden geacht en ook bedoeld waren om de lof van goden te zingen. Dat theater stond voor iedereen open, bood een vrijplaats voor vluchtelingen; we daar niet mocht verschijnen stond wel diep in verachting, als iemand met een brandmerk op zijn gezicht.

Maar het voert te ver om hier dieper in te gaan op de overeenkomst van de Atheense schouwburg met die van de rederijkers – het was zo georganiseerd dat Plato zelf er de regie lijkt te hebben gehad. Onze treur- en blijspelen stammen direct uit deze traditie. Maar door de jaloezie tussen de kamers en de twisten die daaruit rezen besloot de overheid ze te verenigen en nam zelf het gezag over de schouwburg over. Hier is geen plaats om de voor- en tegenstanders van het theater te noemen; maar ik zeg wel dat de zinnespelen van de rederijkers de grond hebben gelegd voor de verbetering van de zeden. Als misbruik moet leiden tot een verbod, dan kun je alles wel verbieden. In de vroege christelijke kerk werd het verboden: terecht, je zag daar moordpartijen, gevechten op leven en dood, en er werden afgoden vereerd. Natuurlijk mochten christenen zich daar niet vertonen!

[Uitvoerige noten: vooral over de rederijkers en hun werk, hun organisatie en hun rol in de maatschappij, hun betekenis voor de Nederlandse taal, de oorsprong en ouderdom van de kamers. Maar ook over het gegeven dat in Polen, Hongarije en aanliggende gewesten nog goed Latijn gesproken wordt, ook door gewone burgers en boeren (bewijs van het gezag van de romeinse raad); over de vervoeging van klassieke eigennamen in diverse Europese talen; over verzamelingen met spreekwoorden.]

Sestiende boek (p. 248-258)

Dus kijken we vol vertrouwen naar het toneel van de rederijkers. Ze waren er vooral op uit de jeugd te vormen door bevattelijke lessen in deugd: te streven naar de lof en zegen die die brengt en de straf en de schade van het omgekeerde te mijden. Ze deden dat vooral op eenvoudige wijze, met vaderlandse stof; hun meer verheven opvoeringen gingen over vroomheid en trouw, gehoorzaamheid en vrijheidsliefde, aan de hand van historische stof of zelf bedachte verhalen, met ‘schrandere vindingen’ tot lof van de dapperheid. Ook werden gebreken op vrolijke wijze gecorrigeerd en men leerde de mensen waakzaam te zijn tegen oplichters en dieven enz. Maar ze vielen mensen niet persoonlijk aan, zoals Archilochus deed.

Onze schouwburg (tegenwoordig willen veel mensen dat hij instort, vanwege de zedeloosheid van de acteurs) was destijds zo fatsoenlijk dat ook de hoogste geplaatste burgers niet alleen kwamen kijken, maar ook zelf speelden: enkel uit lofelijke eerezucht en niet voor geld! Leden van de Amsterdamse raad werden lid van de rederijkerskamer, om zich daar te ontspannen met zinvolle letteroefening: geen wonder dat veel meer mensen lid wilden worden. De rederijkerij stond dus in hoog aanzien, voordat de Spaanse dwingelandij ons vaderland overrompelde en de vrijheid in bloed smoorde. Ook Filips de Schone [1478-1506] meldde zich, om in het gevele te komen, aan als lid van de Gentse kamer en beoefende ook actief de Nederlandse poëzie. De adel en de kerk waren beschermers. Geen wonder dus dat (ook) veel geleerden bij die soevereine kamers betrokken waren. Een beroemd auteur als Heinsius droeg zijn *Lofzang van Bacchus* voor in de Leidse kamer, en met veel succes.¹⁰¹

Heb ik een telescoop nodig om in Amsterdam de reuzen-rederijker, [Theodore] Rodenburg [1578-1644], te zien, die zo geheel en al in het Panpoëticon op zijn plaats is? Geen krijgsheld, maar een ridder door afkomst en verdienste, vol kennis van talen en letteren. Geen Nederlandse rijmer evenaart hem in de rijkdom aan toneelstukken. Maar kroon hem niet met een lauwerkrans, hem past eerder egelantier en lavendel. Hij verdedigde zonder bloedvergieten de dichtkunst en wierp een onneembare borstwering op.¹⁰² Zijn motto: de ware adel is de deugd, en dat maakte hij waar. Zijn gedichten zijn een kroon voor Amsterdam, en zolang de deugd in Amsterdam geëerd wordt blijft die in ere, wat [Mattheus Gansneb] Tegnagel [1619-1652] ook probeert – ik vind diens aanval op Rodenburg trou-

101 Daniel Heinsius, ‘Hymnvs oft lof-sanck van Bacchus’ in *Nederduytsche Poemata*, Amsterdam, W. Janssen 1616.

102 Theodoor Rodenburg, *Eglentiers poëtens borstweringh*. Amsterdam, P. van Ravensteyn, 1619.

wens nog erger dan die van Rusting op Vos [1610-1667], vanwege de straattaal.¹⁰³ Bredero leerde die taal tenminste nog om natuurlijke personages op toneel te kunnen brengen, wat hij weliswaar veel te goed deed maar het had zin. Tengnagel is alleen maar grof. Hij wordt verontschuldigd omdat hij de ‘sluikliefde’ zou willen straffen en daarom ziet men hem zijn ‘Amsterdamsche Mane-schyn’ door de vingers, waar hij als een meester-hoerenloper zogenaamd de zedemeester speelt, in het voetspoor van Juvenalis en Martialis. En dat gaat tegen Rodenburg tekeer! Waren ze alle drie maar nooit met schrijven begonnen! En Petronius ook, die zo geroemd wordt als meester van zuiver Latijn!

Terug naar de rederijkerskamers: ik wil ze prijzen als toonbeelden van vrijheidszin, vredelievendheid en rechtvaardigheid. De dwingeland probeerde de burgers uit elkaar te spelen door ereambten uit te delen, de geestelijkheid maakte gemene zaak met de tirannie. Maar de rederijkers kwamen ertegen in het geweer, tegen alles wat staat of kerk deden om het volk te onderwerpen. Daarin zie ik ook hun herkomst uit de Griekse oudheid, waar de burgers regeerden. Want ze gaven elkaar wel hoge titels als keizer, Prins enz. maar dat waren maar rollen, die eenmaal afgelegd niets meer betekenden; net zoals de Doge van Venetië hoge titels heeft maar geheel en al onderworpen is aan de raad. Heilige achterdocht! Zo blijft het volk vrij van overheersing door een monarch.

Ben ik nu met al die aandacht voor de rederijkers niet te veel afgedwaald van het Panpoëticon? O nee, ik had mijn liefde voor de eer van het vaderland en voor de vrijheid van de burgers veel meer willen laten zien door te wijzen op de overeenkomst van deze kamers met de vergaderingen van de Griekse steden, die gezamenlijk de vijanden buiten de deur hielden, totdat jaloezie en onderlinge twist een eind aan de vrijheid maakten. Ze blijven niettemin een ankerpunt voor ons Batavieren. Zelfs al verschijnen hun portretten nooit in het Panpoëticon, ze moeten altijd in ere zijn bij de Nederlandse dichters.

Ik heb vaak beloofd te laten zien hoe de letteren bloeiden in de oude tijd, toen er nog onpartijdig geoordeeld werd en alle verwanten deelden in het geluk van de winnaars.

Noten met uitweidingen en toelichtingen.

Zeventiende boek (p. 258-274)

In het oude Griekenland was de prijsuitreiking voor toneel- en heldendichters een hoogtepunt. Ik heb er eerder iets over gezegd, maar nu wil ik nader ingaan op die Panathenaïsche feesten. Maar, mijn dichtlust, u schreit, nu de poëzie lang niet meer zo in ere is als vroeger. Vat moed! De Atheense soldaten die krijgsgevangen waren op Sicilië, kregen voedsel in ruil voor een voordracht uit Homerus – uit-

103 Tengnagels kritiek (‘Al syn ses-en-twintigh spellen/ Zyn niet waerdigh eene spel’) op Rodenburg is te vinden in de populaire dodendialoog *De Geest van Tengnagel in de andere werrelt by de verstorven Poëten*. Amsterdam Gerrit Jansz 1652. Voor de kritiek van Salomon van Rusting op het treurspel van Vos, zie: Van Rusting, ‘Aran en Titus, Ofte Titus Andronikus gemetamorphoseert, een episch-satirisch gedicht’, in: *Vol-geestige Werken*. Amsterdam Jan Claesz ten Hoorn 1685, p. 69-102 en Van Rusting, *Aran en Titus, of wraak en weerwraak. Koddig Treurspel*. Amsterdam Johannes van Heekeren; Jan Graal 171X.

eindelijk hadden ze hun vrijheid en lijfsbehoud te danken aan de dichter.¹⁰⁴ Houd moed, tot de huidige loden eeuw door een gouden eeuw wordt vervangen. Laat maar iets zien van wat er nog goed is – ik vraag u niet alles te tonen, daar bent u nog te droevig voor. Ik vraag u over de panathenaeïsche feesten te zingen: daarvoor kunt u toch bij Meursius terecht! Maar omdat zijn werk over Griekenland nog niet in het Nederlands beschikbaar is, zal ik kort de strekking ervan verhalen.¹⁰⁵

Voor de dichtercompetities werd in veel steden een openluchttheater gebouwd, met doeken als zonwering enz.; onze schouwburg biedt er enigszins een beeld van. Er waren verschillende rangen, de zitplaatsen van de raad, de adel en de priesters waren rijk beschilderd en versierd met beelden en tapijten: allemaal om niet gemaakt door de grootste meesters, tot lof van de goden. Bij deze Griekse bouwkunst verbleekt de Romeinse. Voordat de dichtwedstrijden begonnen werd er aan de goden geofferd (maar hoe precies, dat voert nu te ver, ik hoop maar dat ik de lezer niet verveel en overigens kan ik het toch niet iedereen naar de zin maken; ik ga gewoon door al was het maar om Meursius te herdenken). Ieder vijfde jaar werd uit alle steden van Griekenland een deskundige jury gevormd om te controleren of de wedstrijd volgens de regels verliep, want er hing grote roem van af: toen Aeschylus hoorde dat Sophocles hem had overwonnen, stierf hij van wrok, hoewel hij een dapper soldaat was geweest bij Marathon. De poëzie stond in hoge eer, dichters kozen de zwaarste rollen in hun eigen stukken om ze niet te laten bederven door beroepsacteurs die op instant-successen uit zijn en die alle teksten op eenzelfde manier uitspreken.

Er werd zorgvuldig voor gewaakt dat geen onwaardigen de schouwburg betraden en dat ieder de plaats kreeg die hem naar zijn rang toekwam (dat zag men aan het gewaad). De jury zit, stilte. De dichters beginnen. Wie krijgt de ereprijs? Een Spartaan! Gejuich bij de Spartanen en hun bondgenoten. Athene in zak en as, dat is nog nooit gebeurd. En het ergste is: er kwam nooit meer een gelegenheid om het goed te maken.

Als de Spartanen buiten Athene zijn barsten ze pas goed uit in gejuich, en in de muur van Sparta wordt een bres geslagen waardoor ze naar binnen treden, en ook de geringste onder hen verkrijgt burgerrecht en adeldom. Zo hoog achtten de Grieken hun dichters! Ik dank mijn dichtlust dat de Batavier dat dank zij mij kan weten.

De jaloezie van Sparta op de Atheense successen in de poëzie groeide meer en meer, en beide steden sloten bondgenootschappen met Romeinen en barbaren om de ander er onder te krijgen. Toen was het gedaan met de roem van Griekenland: kunsten en wetenschappen vertrokken in ballingschap, en vooral de poëzie, de grootste vijand van de tirannie. Als Demosthenes de Macedoniërs had kunnen weerstaan, dan zouden Aristogiton en Harmodius nog bezongen worden, net als Thrasybulus, en dan zou Sparta in het beeld van Leonidas nog de eendracht van alle Grieken vereren.

Laat ons de glorie van de oude Griekse dichters bezien, de stichters van de vrije kunsten en van de vrijheid van de gemeente. Want de Romeinse dichters raakten

104 Bidloo verwijst voor dit verhaal naar Diod. Siculus, Plutarchus en Thucydides (slot boek VII, maar daar is het niet te vinden).

105 Vgl. J. Meursius, *Panathenaea, sive de Minervo illo gemino festo*. Leiden, Elzevier 1619.

al vroeg onder het juk, slaafs zongen ze de lof en goddelijkheid van de keizers.

In de gouden tijd werden de dichters geëerd om hun verheven geest, ze gaven kracht en moed in de strijd. In alle steden werden beelden voor ze opgericht, ongeacht hun afkomst en stand; ook van vrouwen: Myrus in Byzantium, Telesil in Argos, en bovenal Corinna, de enige die ooit Pindarus heeft verslagen. Hoe lief hoorde men daar Sappho, op een nieuwe maat!

Maar wie hoor ik daar luid roepen? Van Halen vraagt waarom ik zo ver afdwaal en dartele Griekinnen bezing, terwijl zijn Panpoëticon plaats genoeg biedt aan zuivere maagden en zedige echtgenoten. Weg met die wulpse Griekse Venus, de Bataafse dichtersessen zijn heel anders. Daarom groet ik de dichtersessen in het Panpoëticon Batavûm: ik ken ze niet, maar voel me verwant met hen dankzij de Bataafse poëzie, onze 'betovergrootmoeder'. Laat de nog levende dichtersessen in de aanblik van de gestorvenen een lichtend voorbeeld zien, in een tijdverdrijf dat eervol is en nuttig is voor de naaste. Nog nooit vielen Griekse of Romeinse dichtersessen de eer ten deel die zij nu hebben door hun opname in het Panpoëticon, de eerste en enige verzameling van die aard, nooit door enig prins aangelegd om dichters te eren. Ik ken ze niet, maar als er nog iets van mijn vermogen aanwezig is aan een gezicht te zien wat voor iemand ik voor me heb, kan ik zien naar wat voor dichtkunst hun voorkeur uitgaat: ik zie godgeleerdheid en vroomheid, natuurkennis, heldenroem en alle geleerdheid. Ja, ik zie ook Theocritus en Menander, maar toch hoor ik hier geen onstichtelijk woord of onbehoorlijke uitvindingen, waar Propertius en Maro zich nog wel eens schuldig aan maken. zij ontlene aan hen alleen het 'onnozel vriendelijk', zoals de Alpheüs door de zee stroomt zonder zich met het zout te vermengen. Ik noem nu geen willekeurige namen en zal ze ook niet vergelijken met de Muzen en de Gratiën: dat is iets voor jongeren en ik heb allang een afkeer van die oude goden en godinnen. De beste poëzie groeit op eigen grond.

Begaafde juffers, u bent zelf te zedig om toe te laten dat ik uw poëzie en uw leven hier prijs als een strijd tussen zangheldinnen en andere Pallassen: dat zou uw roem alleen maar verduisteren. Aan de andere kant doe ik u geen recht door te zwijgen. Ik prijs u allen in uw hoofd, de eer van alle Nederlandse dichtersessen, wie kent haar niet: [Anna Maria van] Schurman [1607-1678]! In de oudheid zou zij allang verheven zijn tot godin, met heel wat meer reden dan de hoer die tot godin der bloemen werd gemaakt. Hoe weinig mannen evenaren haar in beheersing van talen, in proza en poëzie; en niet alleen de Europese talen! Ze biedt inzicht in de diepste verborgenheden van de Schrift. Geen academicus wist meer dan zij, en toch was ze vriendelijk en sociaal. Ze deed hierin niet onder voor de Venetiaanse Lucretia Helena Cornaro [1646-1684], maar ze was te bescheiden om, zoals zij, voor een talrijk publiek de doctorshoed te ontvangen. Ze beheerste alle kunsten en ontspande zich met penseel- en naaldwerk en de graveerstift, of door te musiceren. Ze was een gezworen vijand van de slaap, net als Coornhert had ze daar een fel protest tegen kunnen schrijven.

Juffrouwen, zie haar portret, geschilderd door Van Halen, in het Panpoëticon: zij toont hoe hoog de dichtkunst in vrouwen kan stijgen. Jonge meisjes, neem een voorbeeld aan haar, liever dan te gaan dansen en de salons te bezoeken.

Niet alle dichtersessen zijn in het Panpoëticon te vinden: vaak zijn hun portretten verloren gegaan, of nooit gemaakt, uit valse bescheidenheid. Maar niemand kan

mij verhinderen een beeld van hun geest te schilderen, zo goed als ik kan – voor echte goede portretten in dichtvorm moet men natuurlijk bij Smids of Bruin zijn; dit hele Panpoëticon (mijn gedicht) biedt maar een ruwe schets. Dus dit haalt het niet bij de dichtkunst van Schurman zelf, en men houde mij ten goede dat mijn dichtlust hier verder zwijgt: er is te veel om te bezingen! Daarom zal ik verder alleen wat namen en werken noemen – en dat is al moeilijk genoeg, wie noem ik als eerste, en is het niet belachelijk om te doen alsof ik hier de deskundige ben?

Noten over de Panathenaeïsche spelen en de rivaliteit tussen Sparta en Athene, waarna de Griekse taal en cultuur geheel te gronde gingen. Op de laatste bladzijde een opsomming van een twintigtal Nederlandse dichters, die Bidloo deels alleen van naam kent.

Agtiende boek (p. 274-283)

Toen de gouden eeuw voor de poëzie, de tijd dat er beelden voor dichters werden opgericht, voorbij was, brak de ijzeren tijd aan, toen de barbaren de baas werden en de letterenstudie verboden werd omdat de mensen daar te week van zouden worden. Eeuwenlang waren de wijsheid en de vrije kunsten dus in duisternis gehuld en uit die tijd is de naam van niet één dichter bewaard, totdat Belisarius, nadat hij de Perzen verslagen had, de Goten uit het rijk verjoeg en de kunst weer opbloede, waarna ook de dichtwedstrijden weer in zwang kwamen, maar niet zo heerlijk als vroeger. Er werden geen beelden meer voor dichters opgericht, hooguit ontving men een olijftak of een bok: dat was de hoogste prijs waar veel dichters op af kwamen en de olijftak gold als grote kostbaarheid. Rome kranste zijn dichters met laurier en Caesar zou er zelfs de koningskroon van maken; ook de Duitse keizers deelden lauweren uit. Maar dat gebeurt nu ook niet meer, men geeft daar niet meer om, en ook de grote verdiensten van dichters voor het vaderland worden tegenwoordig snel vergeten. Maar wie toch verlangt naar onverwelkelijk ere-loof: voor hen is er het Panpoëticon.

Arnoud van Halen, in het begin zei ik dat ik niet uw lof zou zingen, maar ik kan mij niet meer bedwingen om het toch te doen. U bent immers de eerste die de dichters van ons vaderland met een beeld hebt vereerd. Er is toch niets verkeerd aan om iemand te prijzen voor zoveel verdienste – dan zouden heel veel mensen gezondigd hebben, ja Paulus zelf.¹⁰⁶ Van Halen, wees toch niet te bescheiden! U wilt toch niet dat ik mijn eigen portret, dat door uzelf in het Panpoëticon is geplaatst, terugneem, en uw voorbeeld volg in misplaatste bescheidenheid? Daarmee doet u zichzelf tekort, want mogelijk is er niemand met zoveel aangeboren dichtergeest in het hele Panpoëticon. U, die zo rijk met gaven bedeed bent dat alles wat u wilt zeggen als vanzelf in rijm uit uw mond vloeit: waar wacht u nog op? Misschien dat u verlegen bent met de roem dat u, zonder meester, een meester bent met het penseel: in de poëzie heef u hetzelfde geluk. Nu kunt u die beide talenten in het Panpoëticon verenigen: laat mij die twee zusters, de schilderkunst en de dichtkunst daar begroeten, verenigd in uw beeld. Zo wordt de stichter van het Panpoëticon eveneens in het kabinet vereeuwigd en beschermd tegen de blinde nijd. Hoewel de mecenas vaak niet erkend wordt als nakomeling van Apollo,

106 Vgl. noot 36.

krijgt hij op deze manier toch de eer toe die hem toekomt. Dus waarom voegde U nog altijd niet uw afbeelding aan de verzameling toe die u zoveel geld, moeite, tijd en ijver heeft gekost?

Hier ben ik aan het eind. Maar kan ik mijn broer vergeten, naast mij in het Panpoëticon? Toen hij stierf kon ik niet bij hem zijn: laat mij hem nu gedenken. Zijn godsdienstige gedichten rechtvaardigen de hoop in Christus waarin hij stierf. Mijn oordeel over zijn andere werk wil geen verstandige van mij horen; ik verwacht wel dat men mij van vooringenomenheid zal beschuldigen maar ik weet zeker dat ik me daar niet aan schuldig heb gemaakt. Maar men gunne mij dit bewijs van broederplicht, terwijl ik vol vreugde zijn *Poëzy* bekijk die ik vandaag in handen krijg, waar ik constateer dat zijn lof ook door anderen wordt gezongen, hoezeer hij ook gelasterd is.¹⁰⁷ Men heeft geprobeerd hem zijn hoogleraarschap te ontnemen, nu wordt hij alom betreurd, zoals men Palamedes betreurde toen het te laat was. Dit was ik nog aan de eer van mijn broer en van mijn geslacht verschuldigd. Van Halen, sluit nu uw Panpoëticon, voordat ik opnieuw een treurdicht aanhef.

Maar – het is alsof ik als profetisch dichter een voorgevoel had van naderend onheil: wacht nog even, want daar krijg ik het bericht van het volkomen onverwachte overlijden van een man, die nooit ziek was en die het Panpoëticon heeft zien voltooien: Ludolf Smids. Hij, die mij opwekte om weer te gaan dichten, is dood. Moet ik nu, als in een treurspel, kermen, de dood beschuldigen, of als een uil of raaf *ach* en *wee* kermen bij het lijk? Nee, zijn lichaam ligt rustig in het graf, zijn ziel is bij God, zijn geest, beroemd in poëzie, kennis van taal en oudheid is overal. Die kan ik niet hoger verheffen dan hij al is. Maar dat weerhoudt me niet hem te eren als mijn gids; en als ik nu niet zou treuren zou zelfs Zeno dat afkeuren als onmenselijk. Zo wordt Ludolf naar het graf begeleid met treurzangen door de pen die hij zelf gegeven heeft. Laat zijn sterfdag de jaarlijkse feestdag van het Panpoëticon zijn. Dan wordt ook de wens vervuld van Van Halen, die nog lang moge leven in liefde voor de Nederlandse dichters.

Nog enkele oudheidkundige noten en een grafschrift voor Smids, en diens geboorte- en sterfdata.